

OSOBNOST VYCHOVATELE V DĚTSKÉM DOMOVĚ

Eva Doležalová

Bakalářská práce
2018

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta humanitních studií

Ústav pedagogických věd

akademický rok: 2017/2018

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Eva Doležalová**
Osobní číslo: **H150268**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**
Forma studia: **prezenční**

Téma práce: **Osobnost vychovatele v dětském domově**

Zásady pro vypracování:

Zpracování rešerše a studium odborné literatury.

Vymezení terminologie a teoretických východisek z oblasti sociální pedagogiky, vývojové psychologie a institucionální péče.

Příprava metodiky empirické části, zpracování projektu výzkumu a stanovení výzkumného problému.

Realizace kvalitativního výzkumu formou polostrukturovaného rozhovoru.

Zpracování a vyhodnocování získaných dat, včetně jejich interpretace.

Prezentace výsledků výzkumu, jejich shrnutí a doporučení pro praxi.

Rozsah bakalářské práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

HENDL, Jan. Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace. 3. vyd. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0219-6.

KNOTOVÁ, Dana. Úvod do sociální pedagogiky: studijní texty pro studenty oboru sociální pedagogika. Brno: Masarykova univerzita, 2014. ISBN 978-80-210-7077-6.

KRAUS, Blahoslav a Věra POLÁČKOVÁ. Člověk – prostředí – výchova: k otázkám sociální pedagogiky. Brno: Paido, 2001. ISBN 80-7315-004-2.

ŠVARŤÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ. Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách. Vyd. 2. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0644-6.

VÁGNEROVÁ, Marie. Vývojová psychologie: dětství a dospívání. Vyd. 2., dopl. a přeprac. Praha: Karolinum, 2012. ISBN 978-80-246-2153-1.

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Lucie Blašíková

Ústav pedagogických věd

Datum zadání bakalářské práce:

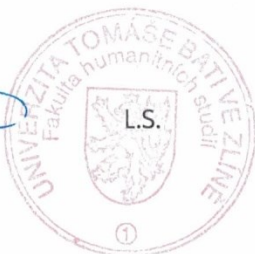
22. listopadu 2017

Termín odevzdání bakalářské práce:

27. dubna 2018

Ve Zlíně dne 22. listopadu 2017

doc. Ing. Anežka Lengálová, Ph.D.
děkanka

Mgr. Jakub Hladík, Ph.D.
ředitel ústavu

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na moji bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – bakalářskou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné;
- na bakalářské práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

Ve Zlíně 20.4.2018

.....

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevýdělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) *Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlížení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.*

(3) *Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.*

2) *zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:*

(3) *Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacího zařízení (školní dílo).*

3) *zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:*

(1) *Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst.*

3). *Odpirá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.*

(2) *Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.*

(3) *Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jim dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlíďne k vyšší výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.*

ABSTRAKT

Bakalářská práce se zabývá Osobností vychovatele v dětském domově. Teoretická část vymezuje pojmy, které souvisejí s dětským domovem, ústavní péčí a náplní práce vychovatelů. Praktickou část prezentuje kvalitativní výzkum, který se zabývá vychovatelem a jeho funkcí v oblasti výchovné, vzdělávací a pečovatelské složky v dětském domově. Cílem práce je popsat roli vychovatele, jeho osobní i profesní předpoklady, pravomoci i povinnosti. Prostřednictvím toho analyzovat nedostatky, které vychovatelé v samotném systému vidí. Na základě analýzy jsou navržena možná opatření a zdokonalení pro kvalitnější život v dětském domově.

Klíčová slova: výchova, ústavní péče, vychovatel, dětský domov, autorita, odměna, trest.

ABSTRACT

The theme of this bachelor thesis is personality of tutor in children's home. The theoretical part defines expressions which are associated with children's home, institutional care, and job content tutor. The practical part is represented by qualitative research about function of tutor in raising, educating and caring for the children. The aim of the work is to describe the role of tutor, his personal and professional precondition, authorities and duties. Through their work it analysis shortcoming which the see in the system. Based on the analysis possible recommendations for better life conditions in children's home are suggested.

Keywords: education, institutional care, tutor, children's home, authority, reward, punishment.

Poděkování

Tímto děkuji Mgr. Lucii Blašíkové za vstřícnost, odborné a cenné rady, poskytnuté při vedení mé bakalářské práce.

Dále bych chtěla poděkovat celé své rodině za trpělivost a podporu ve studiu.

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

Eva Doležalová

OBSAH

ÚVOD	9
I TEORETICKÁ ČÁST	10
1 TEORETICKÁ VÝCHODISKA	11
1.1 POJETÍ VÝCHOVY	11
1.2 ÚSTAVNÍ PÉČE	12
1.3 NAŘÍZENÍ ÚSTAVNÍ VÝCHOVY	13
1.4 TYPOLOGIE PROSTŘEDÍ.....	15
2 OSOBNOST VYCHOVATELE	18
2.1 VYCHOVATEL V DĚTSKÉM DOMOVĚ	19
2.2 OSOBNÍ KOMPETENCE VYCHOVATELE	21
2.3 ODBORNÁ KVALIFIKACE VYCHOVATELE V DĚTSKÉM DOMOVĚ	22
2.3.1 Poznávání dětí vychovatelem.....	23
3 DĚTSKÝ DOMOV A DĚTI UMÍSTĚNÉ V ÚSTAVNÍ PÉČI	25
3.1 DĚTSKÝ DOMOV	25
3.1.1 Organizace dětského domova	26
3.1.2 Práva a povinnosti ředitele zařízení	27
3.2 DÍTĚ UMÍSTĚNÉ V ÚSTAVNÍ PÉČI.....	28
3.2.1 Rizikové situace dítěte	29
3.2.2 Psychická deprivace u dětí z dětských domovů	31
3.2.3 Odměny a tresty dětí	31
3.2.4 Práva a povinnosti dětí umístěných v zařízení	32
II PRAKTICKÁ ČÁST	35
4 REALIZACE VÝZKUMU	36
4.1 VÝZKUMNÝ PROBLÉM	36
4.2 VÝZKUMNÉ CÍLE	36
4.2.1 Dílčí cíle	36
4.3 VÝZKUMNÉ OTÁZKY	37
4.3.1 Dílčí otázky	37
4.4 DRUH VÝZKUMU	37
4.5 METODA VÝZKUMU.....	37
4.6 REALIZACE VÝZKUMU	38
4.7 VÝZKUMNÝ SOUBOR	38
5 ANALÝZA ZÍSKANÝCH DAT	40
5.1 RUČIČKA HODINEK	40
5.2 BĚH NA DLOUHOU TRATĚ	43
5.3 RÁNO SES ZMÝLIL, DO VEČERA TO NAPRAV	46
5.4 CUKR A BIČ	47
5.5 PRO TVOJE DOBRO	50
6 INTERPRETACE DAT	52
7 SHRNUÍ VÝZKUMU	59

ZÁVĚR	61
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	62
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK.....	65
SEZNAM TABULEK.....	66
SEZNAM PŘÍLOH.....	67

ÚVOD

Jak praví jeden citát, rodina je jednou z nevyhnutelných podmínek štěstí. Bohužel ne každý toto štěstí má. Proto existují instituce, které se snaží dítěti rodinu alespoň z části vynahradit. Dětský domov je jednou z forem zařízení pro výkon ústavní výchovy. Základní podmínkou pro dobře fungující dětský domov je kvalitní personál. Můžeme se zde setkat s řadou zaměstnanců, kteří se podílejí na jeho chodu, tím nejdůležitějším je však bezpochyby vychovatel. V bakalářské práci se proto zaměřujeme právě na Osobnost vychovatele v dětském domově. Jako každá jiná profese, tak i tato vyžaduje určité osobní dispozice a odbornou kvalifikaci. Hlavním předpokladem je však bezesporu kladný vztah k dětem.

Motivací k psaní práce na toto téma byl fakt, že jsem v jednom z těchto zařízení vykonávala odbornou praxi a musím sebekriticky přiznat, že mé očekávání se vůbec nesesetkalo s realitou. Představy jsem měla zkrácené ať už ve způsobu výchovy dětí, tak také v jejich samotném chování. Díky této zkušenosti jsem měla možnost nahlédnout do každodenního života dětí žijících v tomto zařízení, získala jsem povědomí o fungování dětského domova, o funkci vychovatelů a v bakalářské práci se právě na samotnou náplň práce a osobnostní předpoklady vychovatelů zaměříme.

Bakalářská práce je rozdělena do dvou částí. První je část teoretická a prezentují ji tři kapitoly. V úvodní kapitole jsou rozebrána teoretická východiska, která s daným tématem souvisejí. Jsme seznámeni s pojmem ústavní péče a také s typologií prostředí, která může jedince ovlivňovat. Ve druhé, nejdůležitější kapitole se věnujeme vychovateli v dětském domově. Pozornost je zaměřena na osobnostní předpoklady i odborné požadavky pro výkon této profese. Poslední část je věnována dětskému domovu a dětem umístěným v tomto zařízení. Zjišťujeme, jaké jsou charakteristiky dětského domova a dozvídáme se více informací o jedincích, kteří musejí být do takového zařízení umístěni.

V praktické části jsou prezentovány výsledky kvalitativně orientovaného výzkumného šetření zacíleného na analýzu pohledu vychovatelů na výchovu dětí v dětském domově. Výzkumnou metodou jsou polo-strukturované individuální rozhovory a výzkumný vzorek je tvořen pěti vychovatelkami. Získaná data jsou zpracována prostřednictvím otevřeného kódování. Klíčem pro realizovaný výzkum je získání co nejdůležitějších a nejkvalitnějších informací tak, aby mohly být zodpovězeny a zhodnoceny výzkumné otázky.

Hlavním cílem bakalářské práce je zjištění, identifikování a zhodnocení role vychovatele v dětském domově v oblasti výchovné, vzdělávací a pečovatelské složky.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 TEORETICKÁ VÝCHODISKA

V bakalářské práci se zabýváme osobností vychovatele v dětském domově. V první části charakterizujeme jednotlivé pojmy, které souvisí s daným tématem. Blíže se seznámíme s pojmem výchova a její využití, následně si přiblížíme ústavní péči a poslední část první kapitoly bude věnovaná typologii prostředí, které může jedince ovlivňovat.

1.1 Pojetí výchovy

„Výchova je proces záměrného a cílevědomého vytváření a ovlivňování podmínek umožňujících optimální rozvoj každého jedince v souladu s individuálními dispozicemi a stimulujičích jeho vlastní snahu stát se autentickou, vnitřně integrovanou a socializovanou osobností“ (Pedagogický slovník, 2001).

Tradičně byla výchova chápána jako jednosměrné působení dospělých na děti, ale ve skutečnosti zároveň děti působí na dospělé, ovlivňují jejich náladu, názory, chování, postupy ve výchově. Výchovu můžeme chápat jako cílevědomou činnost rodičů, učitelů, vychovatelů a výchovných institucí, která působí na vychovávané, zejména na děti a mládež. Jde o to, abychom v dítěti rozvinuli určité vlastnosti, názory, postoje či hodnotové orientace. Rovněž je výchova proces, ve kterém se vyvíjejí a formují jak vychovávající, tak i vychovávaní, navzájem se ovlivňují ve společné aktivitě, v pedagogické interakci a komunikaci (Čáp, Mareš, 2001, s. 247-248).

Od sedmdesátých let dvacátého století má značný rozsah působení dětí na rodiče. Zjišťuje se, jak rozmanitým způsobem děti ovlivňují svou existencí, zvláštnostmi své rodiče, jejich životní cíle i možnosti jejich realizace, sebehodnocení, status, zájmy. Později děti ovlivňují dospělé členy rodiny svými zájmy, módou, nemocemi. Metody působení dětí na rodiče jsou velmi různorodé. Může se jednat o konstruktivní vliv logickým argumentováním, vyjednáváním, ignorování rodičovských požadavků, trestání rodičů (např. křikem, děláním ostudy na veřejnosti). V posledním desetiletí výzkumy různých zemí zjišťují, že se závažně zvyšuje problematické chování dětí i mladistvých. Zvyšuje se počet šikany, trestných činů, násilí, vandalismu, sebevražd, závislosti na drogách i alkoholu aj. (Čáp, Mareš, 2001, s. 248).

Výchovu někteří autoři rozlišují v širším a v užším smyslu. V užším pojetí je výchova brána jako speciální oblast výchovného působení, působení zaměřené na určitou stránku osobnosti vychovávaného (citovou, rozumovou), rozvíjející (tělesnou, mravní složku člověka). „Výchova v širším smyslu představuje záměrné působení ve všech oblastech výchovy, na

celou osobnost vychovávaného a týká se činností všech, kteří se podílejí na výchově, např. rodiče.“ V obecném pojetí chápeme výchovu jako specifickou lidskou činnost zaměřenou na péči o tělesný, duševní vývoj člověka, včetně osvojení nezbytně důležitých vědomostí, dovedností, utváření názorů na svět a dodržování společensky žádoucích mravních norem (Janiš, Loudová, 2011, s. 15-16).

1.2 Ústavní péče

Ústavní péče o nezletilé děti i mladistvé má v lidské historii dlouhou tradici. Za předchůdce dětských domovů můžou být považovány sirotčince, chudobince a další církevní organizace poskytující péči i výchovu dětem a mladistvým, kterou jim nemůže poskytnout vlastní rodina (Vávrová, Hrbáčková, Hladík, 2015, s. 11).

Historicky se ústavní péče zabývala opuštěnými dětmi, byla spojena s řešením chudoby zanedbáváním a zneužíváním dětí. Dříve se zabývala i nemanželskými dětmi. Děti, které dnes žijí v ústavní péči, jsou děti jak nízkého věku, novorozenci, tak i starší děti, zdravé i nemocné děti nebo se závažným postižením, děti bez problémů v chování, děti, se kterými jsou rodiče v kontaktu, ale i děti o které rodiče nejeví zájem, děti z rodin chudých, bohatých, děti, které pobývají v ústavu minimálně, tak i děti, které stráví v ústavní péči dlouhý čas (Sychrová, 2014, s. 32-36).

Důvodem k umístění dítěte do ústavní péče může být (Cantwell, 2005, s. 6):

- smrt rodičů, nebo jednoho z rodičů,
- opuštění dítěte rodiči, obvykle ihned po jeho narození,
- odebrání dítěte z důvodů ohrožení v rodinném prostředí krátkodobá nebo dlouhodobá neschopnost rodičů pečovat o dítě – například z důvodů nemoci či uvěznění, můžeme doplnit i chudobu rodiny apod.,
- dobrovolné umístění na žádost rodičů, respitní pobyty,
- zdravotní péče a speciální zdravotně-sociální služby pro postižené děti,
- nelegální vstup dítěte do země, děti – cizinci bez doprovodu,
- opuštění domova z vlastní vůle dítěte,
- delikvence dětí,
- nechtěné odloučení od rodičů z důvodů přírodních katastrof a válečných konfliktů (Sychrová, 2014, s. 36-37).

Důležitou součástí zabezpečujícího systému péče o děti jsou formy náhradní péče, mezi které řadíme ústavní výchovu. Hlavním cílem ústavní výchovy je zajištění kvalitních a bezpečných podmínek, vytvořených na základě pozitivních emočních vztahů, umožňující prožitek důvěry mezi dětmi a dospělým. Ústavní péče má ve společnosti nezastupitelnou pozici. Pracuje v něm kolektiv lidí, mající srdečný vztah k dětem a umožňují často poprvé prožít vztah důvěry k dospělému člověku (Jánský, 2014, s. 114-122).

V České republice je několik zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné péče:

- **Diagnostické ústav** je zařízení, které na základě komplexního vyšetření umístí uje děti i mladistvé dále do dětského domova, dětského domova se školou nebo výchovného ústavu či přímo poskytuje preventivních výchovnou činnost. Do diagnostického ústavu se umísťují děti na dobu nepřesahující 8 týdnů (MŠMT, 2002).
- **Dětský domov** pečuje o děti podle jejich osobních potřeb. Vykonává výchovnou, vzdělávací a sociální funkci (MŠMT, 2002).
- **Dětský domov se školou** má za účel zajišťovat péči dětem s nařízenou ústavní výchovou, pokud mají závažné poruchy chování nebo pro svou přechodnou či trvalou duševní poruchu vyžadují výchovně léčebnou péči, platí to i pro děti s uloženou ochrannou výchovou a nezletilé matky splňující výše stanovené podmínky. Obecně pro ty, kteří nemohou být vzděláváni ve škole, která není součástí dětského domova (MŠMT, 2002).
- **Výchovný ústav** je zařízení, které pečuje o děti starší 15 let se závažnými poruchami chování, kterým byla nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova (MŠMT, 2002).

1.3 Nařízení ústavní výchovy

Ústavní výchova je nařízena tehdy, nejde-li zabezpečit dítěti individuální péči formou náhradní rodinné výchovy. Před nařízením ústavní výchovy je soud povinen zkoumat, zda výchovu dítěte nelze zajistit náhradní rodinnou péčí. Náhradní rodinná péče je pro dítě považována za lepší a má přednost před kolektivním zařízením. Ústavní výchovu může nařídit jen soud. Do ústavní výchovy je dáván pouze nezletilý jedinec. Po rozhodnutí soudu o nařízení ústavní výchovy okresní úřad sjedná dobu a místo přijetí dítěte do příslušného zařízení pro výkon ústavní výchovy. Přitom vyzve rodiče nebo jiné fyzické osoby odpovědné

za výchovu nezletilého, aby nezletilého ve stanoveném datu předali určitému zařízení (Plecitý, Salač, 2001, s. 96).

Pávková a kol. (2002, s. 134) uvádí, že k nejčastějším poruchám negativního vlivu rodiny na výchovu dítěte řadíme neplnění rodičovských povinností, nesprávné výchovné metody, neochota rodičů přijímat kritiku a odbornou pomoc při výchově. Závažným ohrožením dítěte je alkoholismus a kriminální chování v rodině, nízká úroveň mravních a etických hodnot. Negativní příčiny ve výchově jsou způsobovány i strádáním citových podnětů a společných hodnotových zážitků v rodině, ale i nedostatkem času věnovaného dítěti. Nepříznivě může na dítě působit rozvod rodičů, nepřítomnost některého rodičovského vzoru či nově vzniklé manželství matky nebo otce.

Nepatřičné bydlení a materiální nedostatky nestačí samy o sobě jako důvod pro odebrání dítěte z domácího prostředí, pokud se tedy prokáže, že nemají dopad na tělesný či psychický vývoj, zdraví nebo výchovu dítěte. Rozhodujícím bodem jsou výchovné a citové schopnosti rodiče a skutečnost, zda mezi dítětem a rodičem existují rodinné vazby. Je důležité zjistit, zda se v rodině nevyskytuje násilí nebo špatné zacházení, pohlavní zneužívání dítěte, nedostatek citového zázemí pro dítě nebo zda rodiče nemají znepokojující zdravotní stav či nejsou psychicky nevyrovnaní (Rodinné právo, 2014, s. 1297–1321).

Důvodů pro nařízení ústavní výchovy může být hned několik.

Ohrožení výchovy nebo vývoj dítěte – výchova dítěte, jeho tělesný, rozumový nebo duševní stav či jeho správný vývoj jsou značně ohroženy do takové míry, že tento stav je v rozporu se zájmem dítěte. Jedná se o situace, kdy rodiče ohrožují vývoj dítěte tím, že ho zanedbávají, správně o něho nepečují, nevykonávají nad ním dohled s tím, že tato jednání zatím dítě a jeho správnou výchovu pouze ohrožují. Ohrožení výchovy dítěte musí dosáhnout jisté intenzity, musí se jednat o sociálně-patologické jednání, které se rodiče dopouštějí tím, že dítěti dovolují užívat drogy, alkohol, záškoláctví a další. Rodiče nedokážou vytvořit adekvátní sociální prostředí pro dítě, proto dochází k ohrožení výchovy a vývoje dítěte. Ohrožení tělesného, rozumového nebo duševního stavu dítěte spočívá obzvláště v nedostatečné výživě, zdravotní péči a fyzickém zanedbávání. Může jít i o situaci, kdy dítě si svůj stav nebo vývoj ohrožuje samo tím, že užívá nadměrné množství drog či alkoholu, a rodiče daná situaci nezajímá a neřeší ji. V takových případech ústavní výchova plní preventivní funkci proto, aby nedocházelo k dalšímu nežádoucímu jednání rodiče nebo

samostatného dítěte, které by narušovalo jeho další výchovu či vývoj (Rodinné právo, 2014, s. 1297–1321).

Narušení výchovy nebo vývoj dítěte – výchova dítěte, jeho tělesný, rozumový, duševní stav či jeho řádný vývoj jsou vážně narušeny do takové míry, že je v rozporu se zájmem dítěte, aby zůstávalo v doposud známém výchovném prostředí. Jedná se o situace, kdy jednání rodičů nebo ostatních osob už dosáhlo síly narušení výchovy, stavu nebo správného vývoje dítěte. I v tomto případě může jít o nadměrné užívání drog či alkoholu díky, kterým mají děti vážně narušený tělesný nebo duševní stav. Nařízení ústavní výchovy v takových případech plní funkci nápravnou (Rodinné právo, 2014, s. 1297–1321).

Nemožnost zabezpečení výchovy dítěte ze strany rodičů – ústavní výchovu lze nařídit i v případech, pokud rodiče nemohou dítěti výchovu zabezpečit. Ve srovnání s předchozími důvody půjde o objektivní důvody, kdy rodiče nemohou dítěti zabezpečit osobní péči z důvodů nemoci, invalidity, dlouhodobé nepřítomnosti (výkon trestu odnětí svobody). Důvodem může být i smrt rodičů a nedostatek vhodných příbuzných osob, které by se starali o dítě. Vážné důvody mohou být i ze strany dítěte, pokud rodiče nezvládají pečovat o dítě v domácím prostředí a nepředají je do ústavní výchovy dobrovolně. Ústavní výchova v tomto případě plní funkci výchovnou (Rodinné právo, 2014, s. 1297–1321).

1.4 Typologie prostředí

„Člověk se musí už od prvních let svého života seznamovat s ohraničenými možnostmi vlastního rozvoje a nabízejícími se šancemi ve společenském a kulturním životě. Na kvalitě života člověka má velký podíl prostředí, v němž žijeme, pracujeme, vychovává se a vzdělává“ (Přadka, Knotová, Faltýsková, 2004, s. 23) .

Prostředí ovlivňuje vývoj člověka, působí na jeho chování, myšlení, citění, podílí se na jeho utváření postojů a hodnot (Bendl a kol., 2015, s. 89). Prostředí přináší určité podněty i příležitosti pro rozvoj osobnosti, může však přinášet jak rizika tak i omezení. Prostředí utváří podmínky pro život člověka. Existuje několik typologií prostředí podle různých autorů. Psycholog Čáp rozpracoval tři základní typy prostředí a to na mikroprostředí, mezoprostředí a makroprostředí. Do mikroprostředí zahrnuje rodinu, spontánně vzniklé dětské skupiny při hrách, školní třídu a školní družinu, sportovní oddíl nebo zájmový kroužek. K mezoprostředí řadí obec, sídliště, jejich okolí, region s jeho přírodními, ekonomickými i kulturními podmínkami. Posledním je makroprostředí, do kterého zařazuje

také pracoviště rodičů, o kterém se v rodině mluví, přátelé rodičů, případně kam dítě někdy zajde (Knotová a kol. 2014).

Knotová a kol. (2014, s. 31-34) rozděluje prostředí na tzv. prostředí výchovy, kde zahrnuje rodinné, školní, lokální a skupinové, pracovní a volnočasové prostředí. V rodinném prostředí se učíme reagovat na svět kolem nás, na situace, v nichž se můžeme během života ocitnout, učíme se celý život osvojovat a zaujímat určité role. Rodinné prostředí má silný vliv na život všech členů rodiny. Rodina by měla především naplňovat pocit bezpečí a jistoty. Na školní prostředí bývá nejčastěji pohlíženo z hlediska institucionalizovaného a cílevědomého výchovně-vzdělávacího působení. Sociální instituce je specifikována tím, že je založena na interakci dvou generací, dětí a dospělých. Mezi hlavní požadavek na školu řadíme především zabezpečit vzdělání. V dnešní době se poukazuje na nedostatečnou a často pouze formální spolupráci školy a rodiny. Lokální prostředí je prostředí, ve kterém jedinec přichází pravidelně a bezprostředně do kontaktu v každodenním běžném životě. Zahrnuje celý systém institucí sloužící společenskému životu, vztahy mezi lidmi, sociální normy, hodnoty, vzory chování, prostor pro aktivity ve volném čase. Lokální prostředí tvoří skupina lidí žijící na určitém území, kteří se vyznačují společným stylem života. Probíhá v něm důležité navazování bezprostředních vztahů mezi členy daného teritoria založené na sousedství a příbuzenství. Skupinové prostředí může být označováno jako formální a neformální. K formálnímu řadíme členy spolku, sdružení, politických stran, církevní společnosti a k neformální přiřazujeme účastníky zájezdu, členy party, posluchače koncertu apod. Pracovní prostředí nabývá důležitého významu ve fázi dospělosti. Pracovní prostředí zařazujeme mezi aktivní prostředí výchovy. Při správném vedení ovlivňuje pozitivní pracovní návyky, rozvoj samostatnosti, vytrvalosti, odpovědnosti, učí se spolupráce, i potřebnou pracovní flexibilitu a mobilitu. Volnočasové prostředí je velmi proměnlivé a poskytuje příležitosti pro seberealizaci člověka.

„Podle povahy činností realizovaných v daném prostoru bývá prostředí členěno na pracovní (dílny, haly, kanceláře, školní třída), obytné a rekreační (hřiště, park, herna, klubovna). Z hlediska podílu člověka na podobě daného prostředí bývá rozlišeno prostředí na přirozené a umělé (člověkem utvářené). Členění podle charakteru, obsahu prvků, jimiž je dané prostředí v zásadě tvořeno, se jeví jako jedno z nejdůležitějších. Jde o prostředí přírodní, společenské a kulturní. Přírodní prostředí tvoří v zásadě živá (fauna, flora) a neživá (faktory geologické, geografické, hydrologické, kosmické) příroda. Společenské prostředí je dáno především charakterem a uspořádáním celého společenského systému, v němž dominující

roli hrají vazby uvnitř společnosti (ekonomické, politické, správní apod.). Sociální prostředí je charakterizováno hustotou a rozmístěním obyvatel, profesionální, etnickou, věkovou, vzdělanostní případně dalšími strukturami. Kulturní prostředí je těsně spjato s prostředím společenským (někdy chápáno jako jeho součást) a je tvořeno všemi hmotnými i nemateriálními výsledky lidské aktivity. Jedná se především o veškeré výtvořky umělecké, vědecké poznání, pravidla chování, právní a morální normy, ale také stavby, komunikační a technické výtvořky“ (Kraus, Poláčková et al., 2001, s. 100).

Shrnutí

V první kapitole jsme se snažili definovat pojem výchova. Některý z autorů může brát výchovu v užším smyslu, a naopak některý z autorů v širším smyslu, ale v obecném pojetí chápeme výchovu jako specifickou lidskou činnost orientovanou na péči o tělesný, duševní vývoj člověka, včetně ovládnutí nezbytně důležitých vědomostí, dovedností, utváření názorů na svět a dodržování společenských mravních norem. Dále se zabýváme ústavní péčí, která se v historickém kontextu zabývala opuštěnými dětmi, byla spojena s řešením chudoby zanedbáváním a zneužíváním dětí. V minulosti se zabývala i nemanželskými dětmi. Máme čtyři zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné péče, a to diagnostický ústav, dětský domov, dětský domov se školou a výchovný ústav. Náhradní rodinná péče má jednoznačně přednost před nařízením ústavní péče. Ústavní výchovu nařizujeme tehdy, je-li ohrožena výchova nebo vývoj dítěte, narušena výchova nebo vývoj dítěte a v neposlední řadě nemožnost zabezpečení výchovy dítěte ze strany rodičů. V poslední části první kapitoly rozebíráme typologii prostředí dle různých autorů.

2 OSOBNOST VYCHOVATELE

„V psychologickém pojetí je osobnost – každý člověk s jedinečnou strukturou svých psychických vlastností a dispozic. Důraz je kladen na jednotu psychických procesů, stavů a vlastností, na souhrn vnitřních determinantů prožívání a chování“ (Průcha, Walterová, Mareš, 2013, s. 183).

Osobnost je určitý člověk, individuum odlišné od ostatních ve vlastnostech, zkušenostech, životním běhu atd. (Čáp, Mareš, 2001, s. 111). Kohoutek (2006, s. 54-55) uvádí, že osobnost je neopakovatelná ve své individuálnosti, v jednotě svých zkušeností, kladů a záporů, zděděných i získaných vlastností. Osobnost je konkrétní člověk formující se v přírodních, historických a společenských podmínkách a procházející svou individuální životní vývojovou cestou.

„Osobnost je to, co způsobuje, že člověk zaujímá určitý sobě vlastní a jedinečný vztah v jednotlivých oblastech a úkolům svého života a že určitým způsobem řeší nároky, které před něj klade život“. Osobnost je člověk v případě, že činy vycházejí z něho samého, pokud vyjadřují jeho poznání, jeho zkušenost, jeho dovednost a nejsou jen automatickým napodobením, kopií jistého vzoru nebo ztělesněním role, o niž se jedinec domnívá, že mu pomůže získávat určitou pozici. Osobnost není jednou provždy daný stav či dosažená úroveň vývoje, ale proces, neustálý rozvoj a utváření determinant našich činů. Ti, kteří nerealizují své činy pod svým vlastním vědomím a raději napodobují, zůstávají stát na místě. Zdravá osobnost je výsledkem předešlého vývojového procesu a přípravou následujícího sebeutváření. Osoba, která přestane vědomě hledat a realizovat svou životní dráhu, může přežívat jako organismus, ale jeho osobnost pomalu „odumírá“ (Smékal, 2009, s. 33-41).

„Vychovatelem se žádný člověk nenarodil, může se jim však stát, a to vlastním přičiněním, důkladnou vědeckou přípravou a dalším soustavným studiem“ (Švancar, Buriánová, in Sekera, 2009, s. 61).

Profese vychovatele je v České republice legislativně ukotvena v zákoně č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů, který upravuje předpoklady pro výkon činnosti pedagogických pracovníků, jejich další vzdělání. Dle zákona je pedagogickým pracovníkem ten, kdo vykonává přímou pedagogickou činnost. Přímou pedagogickou činností se rozumí přímá vyučovací, výchovná, speciálně-pedagogická nebo pedagogicko-psychologická činnost (MŠMT, 2004). Pávková a kol. (2002, s. 139) poznamenává, každý z pedagogických pracovníků musí před uzavřením pracovního poměru

absolvovat psychologické vyšetření. Toto opatření má zabránit průniku nezpůsobilých osob do takových typů zařízení.

Posláním vychovatele je rozvíjet a pěstovat u dětí takové vlastnosti, hodnoty i postoje, které prospívají jak dětem, tak ostatním lidem ve společnosti. Profese vychovatele zahrnuje výchovu a péči o děti, mládež a někdy i dospělé mimo prostředí školy, respektive školního vyučování. Vychovatelé prostřednictvím různorodě zaměřených činností (tělesně, duševně, hudebně, řemeslně a jinak naměřených) se snaží o rozvoj talentu a schopností dětí, jde tak o celkový rozvoj jejich osobnosti. Vychovatelé běžně plánují výlety, různé poznávací, společenské a kulturní akce. Vychovatelé se zaměřují i na sledování a posuzování vlastností a chování dětí i mládeže, jejich postojů a názorů. Snaží se pracovat se skupinou dětí jako s celkem, taktéž i s jednotlivými dětmi, u kterých uplatňují individuální přístup (Bendl a kol., 2015, s. 12).

U vychovatelů není vhodné pasivní jednání, kdy vychovatel v dětském domově není schopen prosadit své požadavky, je slabý, má nízkou autoritu, jeho styl výchovy je spíše liberální – děti si můžou dělat, co chtějí. Tento typ vychovatelů nebývá zrovna oblíbený, v některých případech mívají kázeňské potíže a často bývají ve své profesi nespokojeni až nešťastní. Zároveň není vhodný příliš autoritativní až agresivní přístup k dětem. Dětem je poskytnuto málo osobní svobody, nemají možnost pro vlastní rozhodování. Je na ně pokládáno neúměrné kvantum požadavků. V úvahu nejsou brány názory ani úvahy dětí, v případě odlišného názoru jsou děti trestány. Tento přístup vychovatele naprosto odporuje základním principům výchovy. Účinné způsoby jednání vychovatele považujeme takové, kdy vychovatel klade na děti přiměřené požadavky, respektuje jejich názor, povídá si s dítětem a dává mu prostor, aby vyjádřil své názory, nápady i přání. Pokud má dítě odlišný názor, není za něj trestáno (Hájek, Hofbauer, Pávková, 2008, s. 134).

2.1 Vychovatel v Dětském domově

Škoviera (2017, s. 109) zmiňuje, že vychovatel v zařízeních náhradní výchovy nemá nahrazovat rodiče. Jeho funkce je spojena s organizací skupinového života, v níž by měly být vyváženy skupinové i individuální zájmy dětí, včetně přijetí dítěte s jeho individuálním životním poraněním. Jestli jako vychovatelé neporozumíme tomu, co se dítěti děje, pokud nerozkódujeme, co se odehrává ve výchovné skupině, je naše práce pouze povrchní. Člověk, který je vysokoškolsky vzdělaný v oboru sociálního pedagoga, je připraven vnímat tyto procesy, porozumět jim a cíleně a kompetentně dítě doprovázet.

Práce vychovatele obnáší obrovskou osobní zodpovědnost za děti. V čase tzv. nepřímé pedagogické činnosti zastávají nespočet dalších úkolů a to zejména návštěva u odborných lékařů, třídní schůzky, konzultace s učiteli, zajišťování kroužků dětem, vybava do bytů dětí, oblečení, příprava akcí pro děti a mnoho dalších. Přímá pedagogická činnost zahrnuje přípravu dětí do školy, uklízení, hraní si s dětmi, nakupování, připravování jídla, řešení problémů dětí, průšvihy atd. (Stráská, 2006).

Bendl a kol. (2015, s. 13 -14) rozděluje činnosti vychovatele do několika oblastí:

- Administrativní činnost – záznamy evidence o docházce, pedagogické činnosti a hodnocení výsledků dětí.
- Organizační činnost – organizace režimu, kontrola jeho dodržování, plánování a organizování činností dětí v jejich volném čase, plánování výletů, poznávacích, společenských i kulturních akcí.
- Koordinační činnost – koordinace protidrogové prevence v rámci dětského domova.
- Metodická činnost – vytváření výchovných a vzdělávacích dokumentů, evaluačních nástrojů, preventivních programů.
- Diagnostická činnost – posuzování individuálních zvláštností a potřeb dětí umístěných v zařízení.
- Přímá výchovná a vzdělávací činnost – navnadění osobnostního rozvoje dítěte prostřednictvím tělesně, duševně, výtvarně, hudebně, sportovně, řemeslně a jinak zaměřených činností. Vychovávat děti k hodnotám, spolupráci a toleranci.

Vychovatel v dětském domově vykonává při své profesní činnosti řadu rolí, které se navzájem prolínají. Pozice, které vychovatel ve své profesi vykonává, jsou následující:

- Poradce nebo terapeut pomáhá dětem získat nadhled na jejich pocity, postoje a způsoby jednání, s úmyslem napomoci jejich individuálnímu růstu.
- Pečovatel nebo poskytovatel služeb napomáhá dětem v jejich běžném denním životě tam, kde samy nezvládnou vykonat důležité činnosti či povinnosti z důvodů jejich postižení, onemocnění či slabosti.
- Činitel sociálních změn to je vychovatel, který se zapojuje při identifikaci a řešení společenských problémů.
- Cvičitel (učitel) sociální adaptace napomáhá dětem přizpůsobovat se jejich chování tak, aby mohli účinněji řešit své problémy. Tato činnost zastává funkci učitele či trenéra sociálních a adaptačních dovedností.

- Zprostředkovatel služeb pomáhá dětem získat kontakty s potřebnými zařízeními, eventuálně jinými zdroji pomoci.
- Případový manažer usiluje o zajišťování, koordinaci, vhodný výběr a souvislé poskytování služeb, především u dětí s větším počtem sociálních a zdravotních potřeb (Řezníček, 2000, s. 57-58).

2.2 Osobní kompetence vychovatele

Pro úspěšný výkon profese musí mít vychovatel řadu základních předpokladů, mezi které řadíme odbornou kvalifikaci, kladný vztah k dětem i mládeži, organizační schopnosti, schopnost být přirozenou autoritou, komunikační dovednosti, kultivovaný projev a vystupování, důslednost, velkorysost, smysl pro humor, tvořivost a schopnost improvizace. Důležitým profilem vychovatele je schopnost neustálého seberozvoje a schopnost tvořivého reagování na nové a neustále se měnící okolnosti. Předpokladem pro vykonání funkce vychovatele je plná způsobilost k právním úkonům, zdravotní způsobilost, bezúhonnost, prokazatelná znalost českého jazyka a odborná klasifikace (Bendl a kol., 2015, s. 14).

Vychovatel by dle Sekery měl mít řadu osobnostních vlastností, dovedností, sociálních dovedností, schopností a měl by umět ovládat své emoce, jelikož je v zařízení tím dospělým a měl by být pro děti především vzorem. Za své vystupování by se neměl stydět a měl by za něj nést plnou odpovědnost (Sekera, 2009, s. 38).

Vychovatel by měl být člověk, který je spravedlivý, má kladný vztah k dětem, klidný, chápající, měl by mít široké zájmy a hodně dovedností, moudrý, shovívavý, měl by být sportovně založen, měl by umět snadno navazovat kontakty, měl by být v některých případech i tvrdý, důsledný, ale také mu nesmí chybět empatie, sympatie a vlídnost. Měl by být dobrým organizátorem a měl by v dítěti vyvolat důvěru (Stankowski, in Sekera, 2009, s. 44).

Poznávací procesy pedagogického pracovníka by měly mít dobrou úroveň, měl by mít dobrou paměť, pozornost, schopnost prožívat i ovládat své emoce, z charakterových vlastností mají převažovat ty kladné (spravedlnost, pracovitost, sebeovládání). Měl by mít vhodné vědomosti, dovednosti a návyky, příslušné schopnosti, inteligenci, tvořivost, schopnost vychovávat. Je zřejmé, že každý člověk má své pozitivní i negativní vlastnosti, a to i v případech osob vykonávající pedagogickou profesi. Každý z pedagogů má své slabší a silnější stránky. Důležité je, aby si je sociální pedagog uvědomoval a aby byl schopný je

ovládat a zdokonalovat je. Pro úspěšné vykonávání pedagogického povolání je vhodné mít určité rysy osobnosti a to schopnost empatie, vcítění se do prožívání druhých, komunikativnost, dovednosti verbálního i neverbálního sdělování a umění naslouchat, potěšení z komunikace s lidmi, přiměřená míra dominantnosti, která poskytuje vedení jiných osob, odolnost, zvládání náročných životních situací, nekonfliktnost, pozitivní ladění, optimismus, převaha kladných emocí, pozitivní vztah k lidem, opravdový zájem o osudy dětí, radost ze vzájemného kontaktu (Hájek, Hofbauer, Pávková, 2008, s. 132-133).

2.3 Odborná kvalifikace vychovatele v dětském domově

Vychovatel je dle zákona č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů, pedagogickým pracovníkem, který koná přímou pedagogickou činnost. Cesta vychovatele k dosažení odborné kvalifikace podle platného zákona je hned několik. Nejnižší přípustné vzdělání pro vychovatele je střední vzdělání s maturitou, a to buď v oboru vychovatelství, nebo pedagogika volného času. Pokud budoucí vychovatel absolvoval jiné středoškolské vzdělání, může si odborné vzdělání doplnit akreditovaným kurzem celoživotního vzdělávání (specializovaného na vychovatelství, pedagogiku volného času, sociální pedagogiku nebo učitelství), popřípadě jen jednotlivou zkoušku (pokud vystudoval na střední škole učitelství pro předškolní vzdělávání). Dále je možná odborná kvalifikace vychovatele získat studiem vyšší odborné školy, a to v oborech sociální pedagogika, speciální pedagogika, vychovatelství či pedagogika volného času. Absolventi odlišných oborů vyššího odborného vzdělání si mohou kvalifikaci doplnit studiem pedagogiky v rámci celoživotního vzdělávání. Je rovněž možné získat odbornou kvalifikaci pro práci vychovatele vysokoškolským studiem v oborech pedagogických věd. Absolventi jiných vysokoškolských oborů mají možnost si vychovatelskou kvalifikaci doplnit studiem pedagogiky v rámci celoživotního vzdělávání, rozumí se vzdělání získané studiem ve vzdělávacím akreditovaném programu pro další vzdělávání pedagogických pracovníků, které je obsahově zaměřené na pedagogické a psychologické disciplíny. Bendl a kol. (2015, s. 14-15) uvádí, že všechny skupiny pedagogických pracovníků, tudíž i vychovatelé, mají po dobu výkonu své pedagogické činnosti zákonnou povinnost dalšího vzdělávání, kterým si inovují, zachovávají a doplňují schopnosti. Další vzdělávání se často uskutečňuje formou účasti na programech dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků, které připravují vysoké školy nebo jiná zařízení, zde spadá i samostudium.

2.3.1 Poznávání dětí vychovatelem

Úspěšnost práce do značné míry závisí na tom, zda vychovatel zná děti ve své rodinné skupině. Pokud chce na někoho působit, potřebuje ho znát. Platí to ve výchově, tak jako ve všech ostatních formách práce s lidmi. Můžou nastat různé obtíže a chyby při poznávání osobnosti (Čáp, Mareš, 2001, s. 365-367).

Projekce znamená promítání vlastních duševní procesů, stavů a vlastností do druhého člověka. V některých případech „podle sebe soudím tebe.“ Očekáváme, že člověk má myšlení, schopnosti, motivy a jiné vlastnosti jako máme my (Čáp, Mareš, 2001, s. 365-367).

Individuální subjektivní zkreslení může znamenat, že někteří lidé mají tendence vidět v ostatních spíše nepříznivé vlastnosti. Mají sklon posuzovat ostatní lidi poněkud zkresleně. Naopak někteří mají při pohledu na lidi „růžové brýle“, kterými si vylepšují jejich obraz (Čáp, Mareš, 2001, s. 365-367).

Předsudky se nemusí týkat pouze sociální skupiny ale i jednotlivého dítěte. Příslušnost dítěte k určité národnosti může ovlivnit posouzení a hodnocení pod vlivem předsudku o příznivých nebo nepříznivých vlastnostech dítěte (Čáp, Mareš, 2001, s. 365-367).

Termín Haló-efekt se označuje jako působení prvního dojmu, který jsme posoudili na základě jeho počátečního projevu. Ten projev mohl být náhodný, daný určitou situací než trvalými vlastnostmi člověka (Čáp, Mareš, 2001, s. 365-367).

V případě, že pracujeme s větším počtem dětí, máme tendence stereotypizace. V takových situacích si vychovatelé pomáhají tím, že si každého jednotlivce zařadí do některého z několika schémat, se kterými se doposud obvykle setkával. Takové postupy někdy relativně odpovídají realitě, jindy vedou k přehlížení důležitých individuálních rozdílů, jimiž se jedinec liší od daného schématu (Čáp, Mareš, 2001, s. 365-367).

Vysvětlování projevu osobnosti jedinou příčinou. Často se usuzuje z žákovy výkonu na jeho schopnosti, z jeho chování na „vychovanost“ nebo „nevychovanost“ z rodiny, na jeho charakterové vlastnosti. V psychologii je obecně známé, že v lidské činnosti působí větší množství faktorů např. schopnosti, motivace, aktuální psychický stav, situace v rodině, zdravotní stav žáka apod. Pokud chce být vychovatel objektivní a spravedlivý a pokud si chce u dítěte vybudovat důvěru, nebude ukvapeně usuzovat první příčinu žákovy chování. Příčinu, která se mu prvním okamžikem vnucuje (Čáp, Mareš, 2001, s. 365-367).

Shrnutí

Začátek této kapitoly vysvětluje pojem osobnost. Existuje nespočet definicí, které se zaobírají osobností. Jednu z nich uvádějí autoři Mareš a Čáp a to, že osobnost je určitý člověk, individuum odlišné od ostatních ve vlastnostech, zkušenostech, životního běhu. Nedílnou součástí této kapitoly je samotná osobnost vychovatele v dětském domově. Posláním vychovatele je rozvíjet a pěstovat u dětí takové vlastnosti, hodnoty i postoje, které prospívají jak dětem, tak ostatním lidem ve společnosti. Vychovatel v dětském domově zastává několik rolí a vykonává činnosti spojené s výchovou dětí. S osobností vychovatele jednoznačně souvisí osobní kompetence, mezi které řadíme: odbornou kvalifikaci, kladný vztah k dětem i mládeži, organizační schopnosti, schopnost být přirozenou autoritou, komunikační dovednosti, kultivovaný projev a vystupování, důslednost, velkorysost, smysl pro humor, tvořivost, schopnost improvizace a mnoho dalšího. Odborná způsobilost je základem pro úspěšnost této profese. Poslední částí této kapitoly se zaměřujeme na to, aby se vychovatel vyhnul zbytečným komplikacím při poznávání osobnosti dítěte.

3 DĚTSKÝ DOMOV A DĚTI UMÍSTĚNÉ V ÚSTAVNÍ PÉČI

„O dětských domovech můžeme začít mluvit kolem první světové války, kdy zařízení vstoupila do správy okresní péče o mládež. Postupně se začala budovat síť okresních dětských domovů. V roce 1949 dochází k přelomu v ústavní výchově. Kromě lepšího materiálního vybavení zařízení se zlepšily také sociální a personální podmínky. V současné době mají dětské domovy za úkol zajistit všestrannou výchovu, také sociální a materiální zabezpečení, usilovat o odstranění nedostatků v sociálním a osobnostním vývoji, socializovat dítě“ (Sekera, 2009, s. 23).

3.1 Dětský domov

Dětské domovy jsou nejrozšířenějším typem zařízení pro výkon ústavní výchovy. Děti jsou do dětských domovů umístěny z afunkčního či dysfunkčního prostředí (afunkční – rodina v tomto prostředí zcela nefunguje a je narušen její chod a výchova dětí, dysfunkční – některé z funkcí rodiny jsou nedostatečně plněny, rodina však v tomto prostředí není podstatně ohrožena), u kterých ještě nedošlo vlivem zanedbání výchovy k závažným poruchám chování. Jsou zde umísťovány děti dlouhodobě nemocných rodičů, děti osiřelé, které nemohou být osvojeny ani svěřeny do pěstounské péče. Dětský domov se snaží spolupracovat s rodiči dítěte, podporují jejich snahu zlepšit výchovné podmínky pro dítě a umožnit návrat dítěte zpět do biologické rodiny (Pávková a kol., 2002, s. 136-137).

Dle zákona č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, jsou hlavní organizační jednotkou pro práci s dětmi v dětském domově rodinné skupiny, které tvoří nejméně 6 a nejvíce 8 dětí. V jedné nebo ve více budovách v jednom areálu dětského domova je možno zřídit nejméně 2 a nejvíce 6 rodinných skupin. Vychovatelé v dětském domově se starají o děti podle jejich individuálních potřeb. Plní výchovné, vzdělávací i sociální úkoly (MŠMT, 2002).

Dětské domovy se starají o děti, které nemohou být vychovávány v biologické rodině ani v jiné formě náhradní rodinné péče a nemají závažné poruchy chování. Proto mají možnost vzdělávat se ve školách, které nejsou součástí dětského domova. Do dětského domova jsou umísťovány děti ve věku většinou od 3 do nejvýše 18 let a mohou zde být umístěny i nezletilé matky s jejich dětmi. V reálné rovině dětské domovy uspokojí dítěti hlavně sociální a výchovné zázemí, velké procento dětí přichází jako nechtěné z rozpadlých rodin, nebo

rovnou z kojeneckých ústavů. Nicméně primárně pro umístění dítěte do dětského domova bývají především sociální důvody, velmi často jsou spojené i problémy osobnostní, výchovné, nebo zdravotní (Jánský, 2014, s. 116).

Dětský domov plní hned několik funkcí jak výchovnou, vzdělávací tak i sociální vůči dětem bez vážných poruch chování s nařízením ústavní výchovy. Zřizovatelem dětských domovů je v nadměrné míře kraj (Vávrová, Hrbáčková, Hladík, 2015, s. 15).

Škoviera (2007, s. 114) hovoří o podstatných rozdílech mezi reálným domovem a dětským domovem. Domov je to, co milujeme, kam se chceme a kam se máme možnost kdykoliv vrátit. Ve společné domácnosti dětského domova mají některé děti sourozence, ale zejména jsou tam svěřeny a více či méně přátelsky spolu musí žít. Místo ojedinělé, osobní matky eventuálně otce mají skupinovou, službu konající „matku“. Ta s dětmi navíc nežije, pouze za nimi dochází do práce.

Dětský domov může nabízet dvougenerační až třígenerační kontinuitu. Nemůže ale zabezpečit návaznost genetickou, nezabezpečuje souvislost rodinných tradic ani rituálů. Přesto se v mnoho případech daří uspokojit potřeby blízkých vztahů lépe, než tomu bylo v biologické rodině. Některé děti se v dospělosti vrací do dětských domovů a považují ho za svůj rodný domov, pokud tam ještě pracují osoby, které se o něj staraly (Škoviera, 2007, s. 115).

Sekera (2009, s. 71) uvádí formy činností v dětském domově, mezi které řadí zájmové činnosti mimo rámec zařízení, sportovní činnosti, pracovní aktivity, činnosti potřebné pro život, výtvarné a kulturní činnosti, rodinná výchova a mnoho dalších činností zaměřených na spolupráci se sociálním prostředím.

3.1.1 Organizace dětského domova

„Prostorové podmínky pro zajištění provozu rodinné skupiny tvoří obývací pokoj, ložnice dětí, pokoj vychovatelů, kuchyňka, sociální zařízení. Materiální podmínky zahrnují zejména prádlo, ošacení a obuv, běžné elektrické přístroje, potřeby pro vzdělávání, audiovizuální a výpočetní techniku, vybavení pro sport a turistiku, pro běžnou rekreační činnost, pro cestování“ (Hájek, Hofbauer, Pávková, 2008, s. 149).

V dětském domově můžou vychovatelé zajišťovat stravování s pomocí dětí obdobně jako v běžné rodině, zvláště snídaně, svačiny, celodenní stravování o víkendech, v době svátku a prázdnin. V rodinné skupině ředitel zajišťuje denní péči o děti podobným způsobem jako

v rodině, a to zpravidla třemi pedagogickými pracovníky. Noční služba dbá o bezpečnost dětí v nočních hodinách, a to zpravidla od 21 do 8 hodin ráno. Vychovatel, který je u dětí přes noc může podle potřeby zajišťovat pomoc dětem při hygienické obsluze a jejich sebeobsluze, při oblékání a chystání se do školy, starání se o nemocné děti, při doprovodu dětí k lékaři. Počet pracovníků noční služby a jejich složení počtu mužů a žen určuje ředitel zařízení. V důležité životní situaci ředitel zařízení projednává postup se zákonnými zástupci nebo osobami, které odpovídají za děti, zejména v případech souvisejících s přípravou na budoucí povolání, s lékařskými zákroky nebo předpokládanou hospitalizací ve zdravotnickém zařízení (MŠMT, 2006).

Škoviera (2007, s. 115) rozděluje dětské domovy na dětský domov internátního typu a dětský domov tzv. rodinného typu. Do domova internátního typu jsou umísťovány děti na základně krátkodobého pobytu s tím, že se předpokládá jejich návrat do vlastního rodinného prostředí. Vzhledem k tomu jsou vazby v zájmu dítěte na rodinu podporovány a rozvíjeny. V případě, negativního ovlivňování dítěte zákonnými zástupci, může ředitel domova omezit návštěvy na dobu nezbytně nutnou. Organizační jednotkou je výchovná skupina, ve které se může nacházet až 15 dětí. Dětský domov rodinného typu je zejména určen pro děti, u kterých se předpokládá dlouhodobý pobyt. Tento typ dětského domova usiluje o vytvoření co nejlepších podmínek tak, aby co nejlépe nahradilo vlastní rodinné prostředí.

3.1.2 Práva a povinnosti ředitele zařízení

Dle zákona č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, je ředitel dětského domova oprávněn ku prospěchu úspěšné výchovy dítěti povolit: dítěti pobyt mimo zařízení, povolit dítěti přechodné ubytování mimo zařízení v souvislosti s jeho vzděláním nebo povoláním, také může tento pobyt zrušit, jestli se dítě řádně nechová či péče o něj není dostatečně zabezpečena, které by negativně působilo na jejich výchovu, být přítomen při rozbalení dopisové nebo balíkové zásilky dítěte, pokud je podezření, že zásilka má výchovně škodlivý obsah nebo by mohla ohrozit zdraví nebo bezpečnost dítěte, přebrat od dítěte do dočasné úschovy cenné předměty, finanční hotovost, předměty ohrožující výchovu, zdraví či bezpečnost dítěte, přijímat opatření ve výchově navržená příslušným pedagogickým pracovníkem, zastoupit dítě v běžných záležitostech, a pokud jeho zákonní zástupci neplní své povinnosti nebo nejeví zájem o své dítě, je oprávněn zastoupit dítě i v záležitostech zásadní důležitosti, vyžaduje-li to zájem dítěte, žádat dítě o poskytnutí

dokladů o jeho příjmech, nařídít lékařské vyšetření, pokud je ovlivněno alkoholem nebo jinou návykovou látkou (MŠMT, 2002).

Ředitel dětského domova má povinnost seznámit dítě s jeho právy a povinnostmi, dát příslušnému soudu podnět ke zrušení ústavní výchovy, podat soudu podnět k prodloužení ústavní výchovy, žádá-li to zájem dítěte. Poskytnout informace o dítěti zákonnému zástupci nebo orgánům sociálně-právní ochrany dětí v případě jejich žádosti. Projednat předem postupy podstatné důležitosti se zákonnými zástupci dítěte a s orgánem sociálně-právní ochrany dětí, nehrozí-li ohrožení dítěte z prodloužení (MŠMT, 2002).

Ředitel je povinen vydat vnitřní řád zařízení, předat dítě mladší 18 let po ukončení ústavní výchovy osobám odpovědných za výchovu nebo osobám uvedených v rozhodnutí, na jehož základě dochází k propuštění, informovat nezaopatřenou osobu o možnosti podat žádost o prodloužení ústavní výchovy. Ředitel má povinnost oznámit útěk dítěte Policii České republiky ihned po jeho zjištění (MŠMT, 2002).

V případě, že dítě poruší stanovená pravidla dětského domova, může ředitel: snížit kapesné, omezit nebo zakázat trávení volného času mimo zařízení v rozsahu stanoveném vnitřním řádem, odebrat možnost účastnit se atraktivních činností či akcí, zakázat návštěvy, s výjimkou návštěv osob odpovědných za výchovu, osob blízkých a oprávněných zaměstnanců orgánů sociálně-právní ochrany dětí (MŠMT, 2002).

Pracovník určený ředitelem dětského domova převezme dokumentaci o dítěti a provede vstupní rozhovor. Musí dítě seznámit s vnitřním řádem dětského domova, s organizací, režimem dětského domova, s právy a povinnostmi dítěte. Začlení dítě do rodinné skupiny a přidělí mu lůžko s osobní skříňkou a předá mu jeho osobní potřeby (MŠMT, 2006).

3.2 Dítě umístěné v ústavní péči

Dle zákona č. 109/2002 Sb. o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, jsou do zařízení umístěovány i děti s mentálním, tělesným, smyslovým postižením, s vadami řeči, případně s více vadami. Do dětského domova jsou děti umístěovány od 3 do nejvýše 18 let. Dětský domov může na základě žádosti poskytnout plné přímé zaopatření zletilé nezaopatřené osobě po skončení výkonu ústavní výchovy, připravující se na budoucí povolání, nejdéle do věku 26 let (MŠMT, 2002).

Dle zákona č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, má dítě právo na výběr lékaře nebo jiného odborného pracovníka nebo poskytovatele zdravotních služeb. Dětem umístěným v dětském domově je poskytováno plné zaopatření, do kterého spadá: stravování, ubytování, oblékání, učební potřeba a pomůcky, úhrada nezbytně nutných nákladů na vzdělávání, zaplacení nákladů na zdravotní služby, léčiva a zdravotnické potřeby, kapesné, osobní dary a věcná pomoc při odchodu zletilé osoby ze zařízení, úhrada nákladů na dopravu do školního zařízení.

Dětem umístěným v zařízení dělá zpočátku potíže zapojit se do kolektivu, do hry, do běžných činností a pravidelné plnění školních povinností. Je důležité zjistit příčiny těchto nedostatků a na základě toho rozhodnout, zda je možná náprava obvyklými výchovnými metodami, nebo jestli vyžaduje pomoc specializovaného zařízení (např. pedagogicko-psychologické poradny, psychiatrické poradny). Děti přicházející z nepodnětného rodinného prostředí mohou být opožděny v rozumovém vývoji. Tento vývoj může být projevem nízké úrovně poznávacích procesů, pozornosti, představivosti, paměti myšlení, rozvoje řeči a v důsledku toho může mít dítě horší prospěch ve škole (Pávková a kol., 2001, s. 16-137).

Při plnění úkolů spojených s udržováním pořádku, péči o hygienu, osobní věci a při přípravě základních pokrmů přímo ve skupině, si děti podobně jako v běžné rodině osvojují pracovní návyky a dovednosti nepostradatelné pro každodenní život (Pávková a kol., 2002, s. 138).

Krom vztahů mezi vychovatelem a dětmi vzniká řada dalších vztahů, především vztahy ve vrstevnické skupině. Pro děti je základní motivací možnost strávit určitý čas s vrstevníky, mluvit s nimi o tom, co se jim líbí, objevovat a zkoušet, jací vlastně jsou v uvolněné a přátelské atmosféře. Na druhou stranu je zde relativní řada negativních jevů, která může ohrožovat dítě: šikana, tlak vrstevnické skupiny k antisociálnímu jednání. Vychovatel by měl svým jednáním ukazovat a dokazovat, že jakékoliv konflikty se dají řešit bez agrese a ubližování druhým (Pávková a kol., 2002, s. 55).

3.2.1 Rizikové situace dítěte

Potkáváme situace, které se týkají péče o děti, které se ocitají mimo biologickou rodinu. Tyto situace nastávají, pokud rodiče buď nejsou, zemřeli nebo byli z jakéhokoliv důvodu od dítěte odloučeni. Anebo se o dítě nemohou starat z důvodu nemoci, nedovedou či nechtějí starat. Nejhorší jsou stavy, kdy dítě musí být rodičům odebráno, a to z důvodu ubližování,

zneužívání a týrání dítěte. Vedle zmíněných důvodů, pro něž se dítě ocitá mimo svou vlastní rodinu, je celá řada (Dunovský a kol., 1999, s. 220-222).

Vágnerová (2005, s. 18-19) charakterizuje rodinu jako nejvýznamnější socializační skupinou, která má největší vliv na psychický vývoj dítěte. Poskytuje dítěti základní zkušenosti, pocit bezpečí a jistoty, rozvíjí schopnosti a dovednosti dítěte a působí na ně biologicky i sociálně. Rodina dítěti utváří základní postoj k okolnímu světu. Dítě si osvojuje určité sociální vzorce chování a naučí se vyjadřovat své pocity a názory. Rovněž rodina působí na rozvoj pocitu sebejistoty a sebedůvěry dítěte.

Duševní stav dítěte může být dotčen nebo poškozen vzhledem k situacím, jimiž dítě prošlo nebo prochází. U těchto dětí můžeme pozorovat vzniklé a vyvíjející se psychické škody nebo poranění. „Z nich nejčastěji přichází v úvahu u nás dobře známá psychická deprivace ve svých nejrůznějších formách a projevech.“ Vystupuje do popředí nedostatek důvěry k lidem, nízká úroveň vlastní identity, životní nejistota jdoucí až k sebeizolaci, anebo naopak ke zvýšené agresi (Dunovský a kol., 1999, s. 220-222).

Slaný (2008, s. 14-30) uvádí, že v životě dítěte se můžeme setkat s celou řadou situací, kdy zjišťujeme, že se jim nedaří tak dobře, jak by bylo pro jejich prospěch žádoucí, a dokonce, že trpí nejrůznějšími nedostatky, újmami tělesnými i duševními, které vedou k poranění, škodám na celkovém stavu a vývoji, někdy dokonce ke smrti. Toto poškozování dětí se děje většinou úmyslně týráním, zneužíváním či zanedbáváním. Dospělý jedinec si je obvykle vědom, co činí, jsou to situace plánované, chtěné a cílené proti dítěti. Můžeme tedy hovořit o syndromu CAN (Child Abuse and Neglect = zneužívání a zanedbávání dětí). Jedná se o situace (útok, násilí vůči dítěti), které se ve většině případů opakují. Tyto situace mohou mít charakter tělesného, duševního a sexuálního zneužívání. Hovoříme i o cíleném zanedbávání, nepečování o dítě. Původci tohoto ubližování jsou nejrozmanitější lidé, z nichž nejčastěji jsou osoby nejbližší (rodiče, příbuzní, vychovatelé), vůči které má dítě citový vztah, která má mít roli ochrance a nebýt tím, kdo mu způsobuje nějakou bolest. I přesto mohou těžce zasáhnout cizí lidé (např. únos, znásilnění). Projevem syndromu CAN může být tělesné týrání (bití, kopání, škrčení, popálení, apod.), duševní týrání (ponižování, nadávání, nedostatek lásky, času, pozornosti apod.). Tělesné zanedbávání je spojeno se zanedbáváním psychickým (sexuální zneužívání). Sexuální zneužívání můžeme rozlišit na bezdotykové a kontaktní, obtěžování, sexuální útok. Řadíme zde i úmyslné nepečování o dítě, jeho zanedbávání, vyústující v jeho neprospívání a opět až ke smrti.

3.2.2 Psychická deprivace u dětí z dětských domovů

I když se všichni pracovníci dětského domova sebevíc snaží, porušují právo dítěte na rodinu, dítě v zařízení psychicky i sociálně strádá, jeho psychomotorický vývoj je hodně opožděn nejen kvůli genetické výbavě, ale i v důsledku psychické a sociální deprivace dítěte. Tento nepříznivý stav si děti mohou nést až do dospělosti, kdy selhávají v osobních vztazích i vazbách, nemusejí být schopni lásku dávat a ani lásku přijímat. Můžou mít značný problém socializovat se do společnosti a založit si vlastní funkční rodinu. Psychická deprivace u dětí se míní chybění příležitosti k budování pevné vazby s pečujícím dospělým a blokování příležitosti k rozvoji duševních schopností. Vede k opožděnému vývoji řeči, k retardaci intelektového, emocionálního i morálního vývoje. Mezi dlouhodobé následky psychické deprivace můžeme řadit oslabení vazby na lidi, navazování mnoha povrchních vztahů, provokování zájmu zlobením nebo příklon k trvalému náhradnímu uspokojování. Psychická deprivace disponuje k horšímu sociálnímu fungování (osamělost, nestabilní vztahy, nízká úroveň vzdělání, malé prestižní pracovní uplatnění), případně k sociálnímu selhání (Oláh, 2016, s. 164).

3.2.3 Odměny a tresty dětí

K nejobvyklejším výchovným prostředkům řadíme odměny a tresty. Odměny a tresty mají ve výchově důležité místo a je potřeba se jimi zabývat. Odměna je působení vychovatelů, které je spojené s určitým chováním nebo jednáním vychovávaného, které projevuje kladné společenské hodnocení tohoto chování nebo jednání, přináší vychovávanému uspokojení v některých z jeho potřeb, libosti či radosti. Trest je působení vychovatelů spojené s určitým chováním nebo jednáním vychovávaného, které vyjadřuje negativní společenské hodnocení tohoto chování a jednání, přináší dítěti omezení v některých z jeho potřeb, nelibosti, případně frustraci (Čáp, Mareš, 2001, s. 252-253).

Odměny často podporují učení, které mají podstatný význam ve výchově. Trest může mít různé odezvy – v závislosti na předcházejících prožitcích dítěte, na jeho vlastnostech, na vztahu mezi dospělým a dítětem, na klimatu a situaci, na spoluhrě mnoha podmínek. Působení odměn má méně následků než působení trestů, ale ani odměny nemají efekt jednoznačný. Závisí na druhu odměny, na vyspělosti dítěte, na vhodnosti odměny k zralosti dítěte. Odměny emoční či morální (pochvala, projev sympatie) mají často lepší efekt než odměny materiální. Nadbytečné využívání materiálních odměn (dary peněžité i věcné) narušuje vývoj dítěte i jeho vztahy k dospělým. Dítě si osvojuje nepřiměřený názor, postoj

i návyk: učí se, pracuje, plní úkoly kvůli odměně, pro vnější efekt. Rozvíjíme v dítěti vnější motivaci a tlumíme rozvoj vnitřní motivace, v níž působí zvědavost, potřeba činnosti, radost z činnosti, zvládání překážek apod. (Čáp, Mareš, 2001, s. 254)

Předpokládá se, že fyzické tresty mají působit zastrašujícím způsobem, mají v dítěti i mladistvém vyvolat strach, který povede dítě i mladistvého k tomu, aby nadále nepokračoval v nežádoucím chování. Fyzické trestání se v některých situacích mění až v tělesné týrání dětí, které může mít somatické i psychické následky. Mezinárodní úmluva o právech dětí zakazuje jak fyzické týrání dětí, tak i psychické týrání (odepřený projev lásky, chladné, odměřené chování k dítěti, výčitky), v některých státech je takové jednání soudně postihováno (Čáp, Mareš, 2001, s. 254-255).

Mezi běžné druhy odměn a trestů můžeme řadit:

Odměny:

- pochvala, úsměv, projev sympatie, projev kladného hodnocení či kladného emočního vztahu,
- věcný dar (diplom, cena, trofej apod.),
- umožnění činnosti nebo zážitku (Čapek, 2014, s. 53).

Tresty:

- fyzické tresty,
 - psychické týrání, tzn. projev negativních emocí, záporný emoční vztah (např. když dospělý křičí, vyhrožuje dítěti, mračí se nebo se zlobí),
 - potrestání zákazem oblíbené aktivity (např. sraz s kamarády, sledovat televizi),
 - donucení k neoblíbené činnosti (např. úklidové práce, psaní trestu).
- (Čáp, Mareš, 2001, s. 253)

3.2.4 Práva a povinnosti dětí umístěných v zařízení

Dle zákona č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, má dítě umístěné v zařízení s nařízenou ústavní výchovou právo:

- zajišťování plného přímého zaopatření,
- rozvíjení tělesných, duševních a citových schopností a sociálních dovedností,
- respektování lidské důstojnosti,

- vytváření podmínek pro dosažení vzdělání a pro přípravu na budoucí zaměstnání,
- svobodu náboženství,
- možnost obrátit se s žádostmi, stížnostmi a návrhy na ředitele a pedagogické pracovníky zařízení a požadovat, aby podání byla ze zařízení odeslána v následující pracovní den po jejich odevzdání pracovníkům zařízení, a to bez kontroly jejich obsahu,
- být hodnoceno a odměňováno a ke svému hodnocení se vyjádřit,
- být informováno o stavu svých úspor a nároků,
- udržovat kontakty s osobami odpovědnými za výchovu a dalšími blízkými osobami, a to telefonickou formou nebo osobních návštěv,
- opustit samostatně se souhlasem vychovatele zařízení za účelem vycházky, pokud je dítě starší 7 let (MŠMT, 2002).

Děti umístěné v dětském domově mají povinnost:

- dodržet stanovený pořádek a kázeň,
- plnit pokyny i příkazy zaměstnanců zařízení,
- šetrně zacházet se svěřenými věcmi,
- neničit cizí majetek,
- respektovat zásady slušného jednání s osobami, s nimiž přichází do kontaktu,
- udržovat pořádek a čistotu v prostorách zařízení a ve vlastních věcech,
- dodržovat předpisy a pokyny k ochraně bezpečnosti a zdraví, se kterými bylo dítě plně seznámeno,
- poskytnout na vyžádání ředitele doklady o svých příjmech,
- na výzvu ředitele nebezpečné předměty ohrožující výchovu, zdraví a bezpečnost při ukončení nařízené ústavní výchovy musí být dítěti nebo osobě odpovědné za výchovu předměty vráceny,
- podstoupit na výzvu ředitele dětského domova vyšetření, zda dítě není pod vlivem alkoholu případně jiné návykové látky (MŠMT, 2002).

Shrnutí

První část třetí kapitoly věnujeme charakteristice dětského domova, jeho rozdělení, běžné fungování a podmínky nezbytně nutné pro fungování dětského domova jako např. prostorové a materiální podmínky. Dětské domovy se starají o děti, které nemohou být vychovávány v biologické rodině ani v jiné formě náhradní rodinné péče a nemají závažné

poruchy chování. Dohled nad fungováním dětského domova vykonává ředitel, který je zodpovědný za chod celého zařízení. Ředitel má právo povolit dítěti pobyt mimo zařízení, přebrat od dítěte do dočasné úschovy cenné předměty, finanční hotovost, nařídít lékařské vyšetření, pokud je ovlivněno alkoholem nebo jinou návykovou látkou apod. Důležitou roli v dětském domově zastává vychovatel, který musí dítě seznámit s vnitřním řádem dětského domova, s organizací, režimem dětského domova, s právy a povinnostmi dítěte a zastávat činnosti uvedené v předchozí kapitole. Druhá část poslední kapitoly je určena dětem umístěným v zařízení. Dětem umístěným v dětském domově je poskytováno plné zaopatření, do kterého spadá: stravování, ubytování, oblékání, učební potřeby a pomůcky, kapesné a další. Dětem umístěným v zařízení můžou dělat zpočátku potíže zapojit se do kolektivu, do běžných činností a pravidelné plnění školních povinností. Rizikovou situací pro dítě může být například syndrom CAN. Tento syndrom můžeme chápat jako týrání, zanedbávání a zneužívání tělesné, duševní a sexuální. Psychická deprivace u dětí může způsobit oslabení vazby na lidi, navazování mnoha povrchních vztahů, provokování zájmu zlobením. V poslední části třetí kapitoly jsou uvedeny práva a povinnosti dětí umístěných v zařízení. Obecně můžeme hovořit o tom, že děti umístěné v zařízení mají více práv než povinností.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 REALIZACE VÝZKUMU

V praktické části se zabýváme osobností vychovatele a obecně jeho prací, kterou vykonává v konkrétním dětském domově. Zkoumáme, zda existují nějaká úskalí v této profesi. Zjišťujeme informace o jeho kompetencích, o vztazích k dětem, o právech a povinnostech a o jeho názorech na legislativu upravující ústavní výchovu.

4.1 Výzkumný problém

Pod pojmem výzkumný problém rozumíme to, co chceme jasně pojmenovat, čemu se budeme věnovat. Výzkumný problém je něco, co se projevuje v sociální realitě, a je to svým způsobem problematické. Zároveň je to i něco, čemu úplně nerozumíme, a proto potřebujeme o daném jevu získat více informací. Podotýkáme, že právě schopnost získávat nové a nepředpokládané informace je pokládána za jednu z hlavních deviz kvalitativního výzkumu. Na rozdíl od výzkumné otázky je výzkumný problém obecnější a přibližuje se tomu, co bývá někdy nazýváno jako "téma" výzkumu (Švaříček, Šed'ová, 2014, s. 64).

Výzkumným problémem je tedy zjistit roli vychovatele v dětském domově. Prozkoumáním tohoto problému zjistíme, jak hodnotí vychovatelé v dětském domově svou roli samotnou, ale také jak hodnotí výchovnou, vzdělávací a pečovatelskou složku. Tento výzkum nám ujasní, jak jsou vychovatele se svojí rolí spokojeni a zda opravdu všechny uvedené složky zastávají.

4.2 Výzkumné cíle

Hlavním cílem kvalitativního výzkumu je zjistit roli vychovatele v dětském domově v oblasti výchovné, vzdělávací a pečovatelské složky. Jaké činnosti vychovatelé zastávají.

4.2.1 Dílčí cíle

Mezi dílčí cíle patří:

- Zjistit pracovní kompetence vychovatele v dětském domově.
- Popsat osobní a profesní předpoklady vychovatele v dětském domově.
- Analyzovat výchovu dětí v dětském domově.
- Objasnit vztah vychovatelů k dětem z dětského domova.
- Specifikovat práva a povinnosti vychovatelů vůči dětem v dětském domově.
- Zjistit názor vychovatelů k současné legislativě upravující ústavní výchovu.

4.3 Výzkumné otázky

Výzkumné otázky utváří jádro každého výzkumné práce. Tyto otázky pomáhají zaměřit výzkum tak, aby poskytoval výsledky v souladu se stanovenými cíli, a ukazuje také cestu, jak výzkum vést. Výzkumné otázky musí být v souladu se stanovenými cíli i s výzkumným problémem. (Švaříček, Šed'ová a kol., 2014, s. 69).

Hlavní výzkumnou otázkou je zjistit, jak hodnotí vychovatelé výchovnou, vzdělávací a pečovatelskou složku v dětském domově.

4.3.1 Dílčí otázky

- Jaké jsou pracovní kompetence vychovatele v dětském domově?
- Jaké musí být osobní a profesní předpoklady, aby se člověk mohl stát vychovatelem v dětském domově?
- Jak probíhá výchova dětí v dětském domově?
- Jaký je vztah vychovatelů k dětem z dětského domova?
- Jak vnímají vychovatele v dětském domově práva a povinnosti vůči dětem umístěných v zařízení?
- Jaký mají názor vychovatelé na současnou legislativu upravující ústavní výchovu?

4.4 Druh výzkumu

Výzkumné šetření jsme pojali kvalitativním přístupem. „Termínem kvalitativní výzkum rozumíme jakýkoliv výzkum, jehož výsledků se nedosahuje pomocí statistických procedur nebo jiných způsobů kvantifikace. Může to být výzkum týkající se života lidí, příběhů, chování, ale také chodu organizací, společenských hnutí nebo vzájemných vztahů. Někteří badatelé shromažďují údaje prostřednictvím rozhovorů a pozorování“ (Strauss, Corbinová, 1999, s. 10). V této bakalářské práci budou údaje zjištěny za pomoci rozhovoru s několika málo jedinci.

4.5 Metoda výzkumu

Jako metodu kvalitativního výzkumu jsme zvolili polostrukturovaný rozhovor. Rozhovor je nejčastěji využívanou metodou sběru dat v kvalitativním výzkumu. Hlubkový rozhovor můžeme definovat jako nestandardizované dotazování jednoho účastníka výzkumného šetření zpravidla jedním badatelem pomocí několika otevřených otázek. Prostřednictvím

hloubkového rozhovoru jsou zkoumáni jedinci určitého prostředí, jisté specifické sociální skupiny s cílem získat stejné pochopení jednání událostí, jakým disponují jedinci dané skupiny. Pomocí otevřených otázek může výzkumník porozumět pohledu jiných lidí, aniž by jejich pohled omezoval pomocí výběru položek v dotazníku. „Za základní typy hloubkového rozhovoru můžeme označit polostrukturovaný rozhovor (vychází z předem připraveného seznamu témat a otázek) a nestrukturovaný neboli narativní rozhovor (může být založen jen na jediné předem připravené otázce a dále se badatel dotazuje na základě informací poskytnutých zkoumaným účastníkem. Celý proces získání dat prostřednictvím této metody sestává z výběru metody, přípravy rozhovoru, průběhu vlastního dotazování, přepis rozhovoru, reflexe rozhovoru, analýzy dat a psaní a prezentace výzkumné zprávy“ (Švaříček, Šed'ová a kol., 2014, s. 159-160).

4.6 Realizace výzkumu

Výzkum je realizován s pěti vychovatelkami v jednom dětském domově. Realizace kvalitativního výzkumu proběhla na základě domluvy se zástupkyní ředitele v jednom konkrétním dětském domově. Poté proběhla domluva s konkrétními vychovateli. Realizace výzkumu se odehrávala v prostředí dětského domova.

Data jsme sesbírali pomocí polostrukturovaného rozhovoru. Rozhovor jsme zvolili na základě usouzení toho, že jsme vybrali pouze jeden dětský domov a chtěli jsme informace zjišťovat dopodrobna.

4.7 Výzkumný soubor

Výzkumný soubor tvořilo pět vychovatelů z dětského domova. Do výzkumu byly zařazeny pouze ženy. Výzkum je vytvořen na základě záměrného výběru. Jména respondentů nejsou uvedena z důvodů ochrany osobních údajů. Není uveden ani název dětského domova opět kvůli soukromí jednotlivých respondentů. Níže uvádíme tabulku s obecnými údaji.

Tabulka 1 Obecné informace respondentů

<i>Respondent</i>	<i>Pohlaví</i>	<i>Délka pracovní činnosti v DD</i>
<i>Vychovatelka B</i>	<i>žena</i>	<i>3 roky</i>
<i>Vychovatelka E</i>	<i>žena</i>	<i>1,5 roku</i>
<i>Vychovatelka V</i>	<i>žena</i>	<i>13 let</i>
<i>Vychovatelka M</i>	<i>žena</i>	<i>3 roky</i>
<i>Vychovatelka L</i>	<i>žena</i>	<i>16 let</i>

Zdroj: vlastní zpracování

5 ANALÝZA ZÍSKANÝCH DAT

Analýza získaných dat nás dovede za rozborem dat, které jsme získali během výzkumného šetření v podobě rozhovorů s vychovateli dětského domova.

Pro zpracování získaných dat jsme použili univerzální a efektivní způsob, kterým je otevřené kódování. Kódování obecně znázorňuje operace, pomocí nichž jsou údaje prozkoumány, konceptualizovány a utvořeny novým způsobem. „Při otevřeném kódování je text jako sekvence rozbit na jednotky, těmto jednotkám jsou přidělena jména a s takto nově pojmenovanými fragmenty textu potom výzkumník dále pracuje. Postupujeme tak, že nejprve analyzovaný text (přepsaný rozhovor) rozdělíme na jednotky. Jednotkou může být slovo, sekvence slov, věta, odstavec. Každé takto vzniklé jednotce přidělíme nějaký kód, tedy jméno nebo označení. Při volbě kódu si klademe otázku, o čem daná sekvence vypovídá“ (Švaříček, Šedřová a kol, 2014, s. 211-212).

Zpracované rozhovory jsme rozdělili na jednotky, které jsme označili kódy. Dané kódy jsme seskupili do pěti kategorií. Následně jsme dané kódy přiřazovali do kategorií, které jsme si pojmenovali podle významu jednotlivých kódů.

Vzniklé kategorie nesou následující názvy:

- „Ručička hodinek“
- „Běh na dlouhou trať“
- „Ráno ses zmýlil, do večera to naprav“
- „Cukr a bič“
- „Zadarmo nic nedostaneš“

5.1 Ručička hodinek

První kategorie nese název „Ručička hodinek“. Ručička hodinek nám představuje vychovatele v dětském domově a samotné hodinky nám představují celý dětský domov. První myšlenkou je, že k celkovému fungování dětského domova je zapotřebí, aby byl součástí kvalitní a fundovaný personál. Hodinky se bez včasné jdoucích ručiček neobejdou, a tak je to i v případě personálu a dětského domova. V první kategorii je pro nás důležitá úspěšnost v profesi vychovatele. Jaké jsou důležité aspekty pro výkon vychovatele v dětském domově? Také se rovnou podíváme do běžného dne v dětském domově z pohledů vychovatelů.

První kategorie „Ručička hodinek“ zahrnuje šest kódů: odpovědnost vychovatelů; osobnostní předpoklady; požadavky pro výkon povolání; náplň práce, administrativa; příprava na vyučování.

Důležitou roli v dětském domově hraje odpovědnost vychovatelů. V této kategorii respondenti vypovídali, za co všechno jsou odpovědni ve své profesi. Respondentka B, říká: *„Za svoji náplň práce celkově, hlavně pak jsem za samotné děti. Za jejich školní dovednosti, za jejich zdravotní stav, jako především objednávání k lékařům, objížďení lékařů, dále obcházím třídní schůzky, učím se s dětmi a v neposlední řadě také za volnočasové aktivity a kroužky.“* Respondentka L hovoří o věkových rozdílech dětí: *„Já jsem zodpovědná za děti a za všechno co s nimi souvisí s jejich výchovou a co je dáno dle zákona. Jedná se o celkovou výchovu dítěte od prvopočátku toho, co neznají, ale hlavně od toho, jak sem přijdou. To znamená, že samozřejmě jinak přistupuji k výchově ročního dítěte a jinak u desetiletého dítěte. Takže vždycky je tam škola, potom základy obsluhy, sebeobsluhy, hygiena a pracovní návyky“.* Jedna z respondentek nezapomněla opomenout důležitost psaní dokumentace. Respondentka M vypovídá, že odpovědnost spočívá: *„... za své povinnosti, které musím plnit každý den, což je psaní zápisů do knihy hlášení, dále zapisujeme týdenní plány, potom píšeme program rozvoje osobnosti dětí a za všechno tohle jsem zodpovědná.“*

Další důležitou podmínkou, aby byly vychovatelky ve své profesi úspěšné, jsou osobní předpoklady. Všechny respondenty se shodly na tom, že pro práci v dětském domově na pozici vychovatele nesmí chybět zcela jistě empatie. Dále respondentka M uvádí: *„... komunikace, vychovatel musí umět naslouchat dětem, být vnímavý, odhalit problém, když o něm dítě nemluví, potom musí být zodpovědný, přátelský, kamarádský, někdy přísný. Obecně platí, že musí mít dobrý vztah dětem. Tohle je hlavní bod pro úspěšnost této profese. Pokud nemá vychovatel dobrý vztah k dětem, nemůže být spokojený v práci, tudíž práce ho nenaplňuje a může svoji nespokojenost přenášet na děti.“* Respondentka E hovoří o individuálním přístupu: *„... Na některé děti musím být tvrdá, na některé zase opatrnější. Je potřeba vyzorovat, co na každého jedince platí a podle toho se pak chovat. Někomu stačí jedno napomenutí, někdo neposlechne ani po třech. Ke každému dítěti musím přistupovat jinak.“* Jedna z respondentek zdůrazňuje důslednost při práci. Respondentka V, říká: *„... Hlavně důslednost a také další běžné vlastnosti, které by měl mít každý pedagog na základní škole, jako je empatie a podobně. Když se vrátím k důslednosti, myslím to tak, že pokud nějaký úkol nevyžaduješ splněný přesně tak, jak jsi ho zadala, děti toho časem při*

tvorbě dalších úkolů začnou zneužívat a následně se můžeš dočkat toho, že časem nedostaneš vypracovaný úkol vůbec.“

Proto, aby se mohl člověk stát vychovatelem v dětském domově, musí splňovat zpravidla určité podmínky. V této části zjišťujeme od respondentek, jaké musí splňovat kvalifikační požadavky, aby se mohly stát vychovatelkou v dětském domově. Respondentky se shodně odkazovaly na zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů. Respondentka B mimo jiné uvedla i vlastní praxi: *„Já mám středoškolské vzdělání s maturitou v oboru pedagogika volného času, což je minimum. Podle mého názoru je nejdůležitější praxe, jisté sociální citění a celkově mít zájem o daný obor. Aby měl člověk zkrátka nějaké vnitřní naladění vykonávat tuto práci a byl dostatečně empatický pro sociální chování.*“

Poslední část kategorie „Ručička hodinek“ je věnována činnostem, se kterými se vychovatelky setkávají během dne. Respondentka V podotýká, že záleží na tom, jakou službu zrovna má: *„... když máš celodenní směnu, tak je první nákup a vaření. Pro sobotu a neděli je důležité nakupování potravin, vaření a zájmové aktivity. Když naopak chodíš ve všední dny na odpoledne, tak je to příprava na vyučování a běžné denní činnosti. Podle toho, který den služby máš. Jsme rozděleny, dvě jsme ty, co chodíme na víkendy a jedna je ta, co chodí na školu přes týden a tyto směny si někdy vzájemně prohazujeme dle potřeby. Přes víkend práce připomíná péči o domácnost, vaření, nákupy a nějaká zájmová činnost a přes týden je to většinou příprava na vyučování, dohled, aby děti chodili včas spát, doktoři a jiné rutinní činnosti.*“ Také poukazuje na to, že se náplň práce může lišit o prázdninách: *„...o prázdninách nás nejvíce zaměstnávají zájmové aktivity, příprava dětí na tábory, na dovolenou, na různé výlety a tak dále.*“

Respondentka B nám podrobně popsala, co má za celý den své směny ve všední dny v kompetenci: *„Nejprve vypravím děti do školy, pak předání ve škole, ve školce, někteří mají svojí asistentky, takže je předám asistentkám. Po vyučování děti vyzvednu, jdeme zpět do dětského domova, kde dohlédnu na to, aby se dobře najedly a aby se u jídla kulturně chovaly. Poté následuje příprava na vyučování, což zahrnuje kontrolu žákovských knížek, aktovek, prostě všechno to, co souvisí se školou plus vypracování domácích úkolů, procvičování probírané látky, opakování učiva a hlasité čtení (smích). Pak dále je to vypravení dětí do kroužku a dohlédnutí na to, aby na ty kroužky včas odešly. (smích) Dochvilnost je někdy opravdu velký problém. Pokud moje služba pokračuje až do večera, opět kontroluji, aby se*

správně navečeřely, potom navrhnou nějakou volnočasovou aktivitu a nakonec je na řadě hygiena a uložení dětí do postele.“

Respondentka E nezapomněla zmínit, že se během dne stará i o nemocné děti, které nemohou jít do školy a zároveň o nejmenší děti, které ještě do školy nechodí. Všechny respondentky se shodly na tom, že musí dětem nějakým způsobem zajišťovat jejich volný čas.

Jak už bylo předestřeno výše, vychovatelky nemají na starosti pouze děti a péči o ně. Důležitou částí jejich práce je i administrativa spojená s chodem celého dětského domova.

Respondentka E říká: „...*máme na starosti zápisky denního hlášení, co se dělo celý den, kdo byl hodný, kdo naopak zlobil a podobně. Pokud je nějaký úraz, tak to taky zapíšeme.*“

Detailněji nám o tom řekla respondentka L: „...*Máme knihu denního hlášení, kde v odrážkách zapisujeme, co děti dělají během dne. Takže když ráno vstanou později, uvede se do knihy, z jakého důvodu se tak stalo. Dále se zapisují pochvaly, propustky, dovolené, ale také třeba v kolik odcházejí a přicházejí domů. Také kdy jdou spát, co se během dne naučily, co děláme, když jdeme ven, pokud jdou do kroužku, tak do jakého. Potom také když dětem někdo zavolá nebo když dostanou dopis. Je toho opravdu hodně.*“

Respondentka V uvádí, že musí zaznamenávat dary, které dítě dostane, ať už se jedná o dar nebo jakoukoliv jinou věc.

Velkou část profese vychovatele zabírá čas učení se s dětmi. Všechny respondentky se shodly na tom, že čas, který věnují dětem v přípravě na vyučování, se nedá jednoznačně stanovit. Konstatovaly, že to je pro každé dítě individuální. Jedna z respondentek říká: „...*Někomu stačí hodina, někomu na stejnou problematiku zase tři.*“

Důkladně nám o tom pohovořila respondentka B: „...*Většinou, jak je nás na skupince šest, tak si to nějak rozvrhneme. Protože není v mých silách zvládnout pracovat na úkolech se všemi šesti dětmi najednou, většinou si děti rozdělím na dvojice nebo trojice a úkoly si společně rozložíme na stole. Děti, které zrovna nejsou s úkoly na řadě, si můžou jít ještě hrát a až na ně řada přijde, tak se s předchozí skupinkou vymění. Potom mi zabere poměrně dlouhý čas i kontrola žákovských knížek a když je špatný den, tak i čtení poznámek. (smích)*“

5.2 Běh na dlouhou trať

Druhá kategorie je nazvána „Běh na dlouhou trať“. Do této kategorie jsou zařazeny názory vychovatelek na to, co všechno stojí v cestě života dětí v dětském domově. Obecně řečeno, s kým vším je potřeba komunikovat, aby dítě bylo v souladu se zákonem vychováváno

patříčným způsobem. Různá úskalí, které souvisí s rozhodováním státní moci a jak tato problematika působí na samotné děti.

Kategorie „Běh na dlouhou trať“ má čtyři kódy: postavení rodičů; komunikace s ostatními; rozhodování soudu; povědomí dětí.

Než vychovatel o něčem rozhodne, musí přeskočit hned několik překážek. Tou první jsou „rodiče“. Je nutno podotknout, že vychovatelé v dětském domově nemají veškerá rodičovská práva. Z toho důvodu v některých případech nerozhodují primárně o dítěti oni, ale jejich vlastní rodiče. To může být někdy zdlouhavý proces.

Dvě z respondentek by měly zájem převzít rodičovská práva, zbylé tři nikoliv.

Respondentka M tvrdí: *„Kdybychom tato práva přijali, tak by bylo asi všechno ohledně doktorů, papírů a operací jednodušší. My musíme všechny podpisy shánět od rodičů, což nám kolikrát zabere spoustu času, zrovna když dítě potřebuje co nejrychlejší pomoc a musím přiznat, že rodiče to mnohdy ani nezajímá. Rodičům dáváme vědět, že jdeme na vyšetření do krajské pedagogické poradny, když jde dítě na operaci, tak potřebujeme také jejich souhlas. Pokud se jedná o školské povinnosti, tak žákovskou knížku můžeme podepisovat my, omluvenky taky napíšeme, ale pokud jedou třeba na školu v přírodě, tak se musíme opět domluvit a podepsat potřebné dokumenty s rodiči. Všechno děláme tím pádem nadvakrát. Takže pro urychlení celého procesu, bych určitě souhlasila s převzetím nebo aspoň se zvýšením našich práv a kompetencí.“* Z této výpovědi je patrné, že respondentka by souhlasila s převzetím rodičovské odpovědnosti za dítě.

Naopak vychovatelka B s takovou změnou zásadně nesouhlasí. Dává to do souvislosti se syndromem vyhoření a konstatuje: *„S tím nesouhlasím, to už je pro toho vychovatele velmi náročné. Stále by to měla být pro něho práce, která ho naplňuje, ale zároveň nemusí cítit tak velkou zodpovědnost, jako by tomu bylo, kdybychom převzaly za dítě všechna práva. Stačí, že doma vychovávám dvě děti a odpovědnost cítím opravdu velikou.“*

Mezi to vstupuje názor vychovatelky E, která váhá: *„Myslím si jak v čem. Když třeba jedou do nemocnice a musíme rodiče nahánět, aby podepsali souhlas, tak v tomhle je nekomfortní, ale zase na druhou stranu pak by ti rodiče neměli už žádnou rodičovskou povinnost. Spíš pro to nejsem, nesouhlasím s tím.“* S podobným názorem přišla respondentka L, říká: *„...na něco bych chtěla nebo potřebovala rodičovská práva, abych nemusela s každou malicherností běhat za rodiči, ale některá rozhodnutí jsou tak zásadní, že... Jsou to přeci*

jenom jejich rodiče a jednou by se za nimi měly vrátit, takže pokud nějaký ten vztah k nim mají, tak by měli do jejich plnoletosti odpovídat za jejich životy.“

Dalším zdlouhavým procesem dítě prochází v případě, že je řešen jeho výchovný problém a vstupují do toho zástupci a pracovníci z OSPODU. Respondentka M říká, pokud jde o výchovný problém, můžeme: *„Kontaktovat sociálního pracovníka, který má na starosti to konkrétní dítě. Sepíšeme zprávy, co dělá každý den, informujeme se ve škole, jestli ty poruchy nastávají i tam a musíme to začít intenzivně řešit. Pracovní z OSPODU se obracejí na soud a opět trvá všechno hrozně dlouho. Problémové dítě naučí své zlovyky jiné děti a tím roste problém do nemalých rozměrů.“*

Respondentka L nám uvedla příklad: *„Když například dítě utíká, tak to nejdříve řešíme psychologickým nebo psychiatrickým vyšetřením. V současné době však jednáme i s OSPODEM a řídíme se tím, co doporučí psychiatr. Do diagnostického ústavu se dítě dostane až poté, co navrhovaná doporučení nezaberou, ale tento proces je opravdu až krajní a trvá někdy i rok, protože musí být řešen u soudu.“*

Jak už bylo zmíněno, pokud se do rozhodování o budoucnosti dítěte vloží soud, je proces značně zdlouhavý. To má za následek, že dítě, které čeká na přeřazení a má špatné chování a návyky, tyto zlovyky lehce naučí ostatní děti. Respondentka V by si proto přála: *„...rychlejší rozhodování soudu. Než byla novela zákona, byla možnost, že domov mohl požádat o umístění dítěte do diagnostického ústavu. Když jsme měli s nějakým jedincem problém, například jsme u něj objevili drogy, tak jsme měli možnost zavolat do diagnostického ústavu a třeba na druhý den jsme ho tam mohli vést, než se tato nepříjemná situace vyřeší. Toto bylo zrušeno a nově to musí rozhodnout soud, takže se může stát, že dítě chodí třeba pět měsíců zdrogované anebo sebepoškozené.“*

Respondentka M shodně doplňuje: *„... je to všechno hrozně zdlouhavé a všechno bych to urychlila, protože to má potom špatný vliv na ostatní děti.“*

Poslední část kategorie „Běh na dlouhou trať“ je na druhé straně věnovaná pohledu dětí, jak vlastně vnímají to, že nevyrostají u vlastních rodičů a že se o ně starají vychovatelé.

Respondentka M tvrdí, že děti vůbec nevnímají, že vychovatelé zastupují rodiče a říká: *„... Berou to jako samozřejmost, že se o ně musíme starat a že oni mají své rodiče a nás neberou jako náhradu.“* Respondentka B, říká: *„Ono to někdy není vůbec poznat, že by to nějak vnímaly, ale nastanou ty chvílky, že to na nich opravdu vidím, že jsou rádi, že se o ně někdo stará, že někdo tam tu funkci zastupuje. Vždy si pak říkám, že má moje práce smysl.“*

Objevily se dva protikladné názory, kdy jedna z respondentek tvrdí, že více si roli vychovatelky uvědomují mladší jedinci, naopak druhá uvádí, že spíše ti starší. Respondentka V uvádí: *„Jak kteří, někteří si toho jsou vědomi a někteří si nejsou vědomi vůbec ničeho takového. Myslím si, že ti starší někteří ano, ale ti mladší ti vůbec nad tím nepřemýšlejí.“* A respondentka E, říká opak: *„Myslím si, že někteří ano, třeba ti mladší. Starší děti, pokud se dostanou do dětského domova, tak už ví, že mají vlastní rodiče a naopak, že ty mladší děti nás berou jako opravdové rodiče.“*

5.3 Ráno ses zmýlil, do večera to naprav

Třetí kategorie je nazvána „Ráno ses zmýlil, do večera to naprav“. Kategorie je věnovaná chování dětí v dětském domově. Je důležité také zmínit slabé stránky dětí, se kterými se vychovatel běžně setkává. Přijít na to, jak se v takových situacích zachovat. V této kategorii vychovatelé poukazují na občasnou nekázeň dětí. Už název kategorie sám napovídá, že pokud dítě něco špatně učiní, je potřeba aby si to uvědomil a napravil to. V některých případech pro děti vychovatelé zastávají rodiče, proto je potřeba dodržovat určitou hierarchii a mít pokoru k autoritě, kterou si v tomto případě přirozeně budují vychovatelé.

Kategorie „Ráno ses zmýlil, do večera to naprav“ nese pouze tři kódy: poruchy chování dětí; fyzické napadení; autorita.

Dětský domov nemůže ovlivnit to, jaké dítě zrovna bude umístěno do dětského domova. Mluvíme o dětech, které mají nějakou poruchu v chování. Děti se závažnými poruchami chování jsou primárně umisťovány do specializovaných zařízení, ne vždy se však taková porucha projeví hned na začátku. Ptali jsme se respondentek na jejich názor ohledně dětí s poruchou chování. Respondentka V nám řekla: *„...Ted' momentálně máme jedno dítě s poruchami chování, které by tu nemělo být. Byly mu diagnostikovány poruchy chování až potom, co u nás nastoupil. V zákoně zase je, že děti s poruchami chování patří do ústavu s ochrannou výchovou, a to není dětský domov rodinného typu.“* Stejný názor má respondentka M, říká: *„Momentálně nejproblémovější chlapec už byl i v psychiatrických léčebnách, ale sociální pracovnice má spoustu času a myslím si, že když zůstává u nás tak je to pro něho horší a je to horší samozřejmě i pro nás a ostatní děti. Myslím si, že tenhle kluk by tady neměl být v žádném případě. Pro takové děti jsou jiná zařízení. Nedokáže rozeznat a ukočírovat, co si na nás může dovolit a co ne. Možná by i chtěl, ale nedokáže to ovlivnit.“* Respondentka E sdělila, jaké poruchy se u zmíněného dítěte projevují: *„...Nechce chodit do*

školy, nadává nám sprostě. Ničí vybavení domova, utíká odpoledne k rodičům. Tyto problémy řešíme opravdu každý den.“

V každém institucionálním zařízení je potřeba řešit fyzické napadení vychovatelů, proto i respondentky dostaly otázku, jak vychovatelé k takovým situacím přistupují. Ve většině případů respondentky řekly, že se za dobu, kterou pracují v dětském domově nesetkaly s fyzickým napadením ze strany dítěte. Dokonce Respondentka E uvádí: *„Ne nestalo se mi to, to už bych tady nebyla.“*

Jediná respondentka B odpověděla následovně: *„Ano, párkrát už se mi to stalo. Mým řeším je dát důrazně najevo, že mě to bolí a řeknu to dost hlasitě a rázně, aby to dítě samo vědělo, že to není normální chování. Určitě podotknu, že je to nepřijatelné, že jestli máme spolu nějaký problém, ať mi ho řekne slušně, nebudeme se tady přece bít ani si jinak fyzicky ubližovat. Potom už záleží jen na tom, zda to dítě pochopí či nikoliv.“*

Důležitým předpokladem pro správný chod dětských domovů je přirozená autorita vychovatelů. O autoritě se rozvykládala Respondentka V: *„...snažím se o ni třináct let a není stoprocentní nikdy. Každé dítě potřebuje nějaké mantinely, nějaký respekt, autoritu. Tyto děti to potřebují ještě víc, protože mnohdy mají za sebou nelehkou minulost a nepřichází z ideálního rodinného prostředí, proto je u těchto dětí důležité si autoritu budovat již od začátku. Některé děti k nám přicházejí a vůbec neví, co autorita znamená. Jejich chování nemá žádné hranice.“* Vychovatelka E zdůrazňuje potřebu soudržnosti vychovatelů: *„...Ano myslím si, že jsem si vybudovala autoritu u dětí, ale ne u všech dětí. Taky se to odvíjí od toho, jestli všichni vychovatelé dodržují stejná pravidla, pokud jeden něco zakáže, tak druhý to nesmí povolit. Aby tu autoritu toho předchozího vychovatele neshodil.“*

Respondentka B tvrdí, že si převážně u všech dětí vybudovala autoritu, výjimkou je pubertální období dětí, kdy se s nimi komunikuje všeobecně špatně a autorita zde mnohdy nehraje žádnou roli. Nejmladší respondentka M si rovněž myslí, že si u dětí vybudovala autoritu a doplňuje: *„...Ne, že by se mě báli, ale ví, že nejsem žádný jejich vrstevník.“*

5.4 Cukr a bič

Předposlední kategorie je pojmenována „Cukr a bič“. Tak jako v běžných rodinách, tak i v dětském domově fungují odměny a tresty. Vychovatelé hodnotí, jak děti přistupují k zadaným úkolům, jak se chovají ve vztahu ke svým vrstevníkům apod.

Kategorie „Cukr a bič“ má pět kódů: učiníš – dostaneš; neučiníš – nedostaneš; kapesné; zákazy; lenost dětí; aktuální rozpoložení.

V této kategorii se dozvíme, jak je na tom dětský domov s odměňováním a trestáním dětí. Samozřejmě nebudou řešeny fyzické tresty, které jsou zcela nepřípustné. Vychovatelka M si myslí, že jsou odměny v dětském domově až zbytečně velké, a naopak tresty jsou velmi mírné a děti se ze svých chyb mnohdy nepoučí, protože vlastně nemají důvod.

Vychovatelka E také zmiňuje, že tresty jsou pro děti v dětském domově nedostačující a dodává: „...*tresty podle mě nejsou dostačující, a to z toho důvodu, že my jim nemůžeme zakázat vlastně nic. Na jakoukoliv rozepru reagují tak, že začnou vyhrožovat, že zavolají na sociálku, rodičům a podobně.*“

Vychovatelka L tvrdí, že není zákaz jako zákaz. Jako jediná z respondentek nerozlišuje poměr odměn a trestů. Myslí si, že pro děti v dětském domově jsou dostačující jak tresty, tak odměny a dodává: „... *protože vždy si to můžeš způsobit tak, abys ty byla spokojená s tím, jak to uděláš. Takže je pravda, že někdo si může stěžovat, že tady nejsou žádné tresty, protože jsme hodně kontrolováni, a hlavně se dá na práva dítěte, a ne už tak na povinnosti dítěte. Já si myslím, že s láskou jde mile zakázat, udělat takový zákaz, který ani nevypadá jako zákaz. Samozřejmě ne u každého dítěte to platí.*“

Respondentky byly dotázány, co mohou v případě špatného chování dětem zakázat a jakým způsobem k tomu děti přistupují. Zda například mohou změnit výši kapesného apod. Respondentka V, říká: „*Nejprve přijde na řadu pohovor a pokárání dítěte. Pokud dítě nespolupracuje, přistoupí se například ke snížení kapesného, ale to musí povolit ředitel zařízení. Dále jako tresty dáváme například omezení vycházek, omezení kulturních akcí a podobně.*“

Respondentka E tvrdí: „...*my nemůžeme nic, my nemůžeme zakázat počítač, televizi, prostě takové ty normální zákazy, které fungují v normálních rodinách.*“

Vychovatelka B by také zavedla zabavení mobilních telefonů, na dobu, kterou ona určí. Až by se jedinec začal chovat dle pravidel, tak by mu byl mobilní telefon vrácen. S vychovatelkou B přesně souhlasí vychovatelka M, která říká: „...*minimálně bych zakázala elektroniku, počítač, televizi a ty každodenní věci, co my jim zakázat nemůžeme.*“

Respondentka L říká: „*Forma a úroveň trestu závisí na tom, jak závažného pochybení se jedinec dopustil. Pokud třeba jen několikrát po sobě zapomene domácí úkol, omezíme třeba*

vycházky, pokud například mluví vulgárně, zadáme mu úklid společných částí domova a v případě, že například ukradne peníze, musí je splácet ze svého kapesného.“

Děti si často myslí, že dostanou všechno, co chtějí. Mnohdy si vůbec neuvědomují známé rčení: „Nic není zadarmo.“ Toto jim vychovatelky musí neustále připomínat, a pokud už chtějí něco navíc, musejí něco navíc i udělat.

Respondentka E si myslí, že děti mají převážně špatný vztah k úkolům: „... děti nechtějí vůbec nic dělat. Nejradši by byly, kdyby my jsme vše udělaly za ně. Někteří to za ně dělají, ale já ne. Pokud se jedná o umývání nádobí, tak to musí umýt vždy. A když to neumyjí tak to tady nechám do dalšího dne a řeknu, že to do rána bude umyté. A ráno to umyté skutečně je.“

Respondentka L k ochotě dětí plnit své úkoly říká: „Že by děti plnily své úkoly s radostí, to se říct určitě nedá, ale většinou s nimi nemám žádný zásadní problém. Obecně platí, že čím mladší jedinec, tím plní úkoly raději. Ti starší to většinou berou jako nutnou povinnost, kterou zkrátka musí udělat.“ Tak jako respondentka L, tak i respondentka V zdůrazňuje individuální přístup dítěte. Srovná přístup dětí z dětského domova s přístupem dětí v běžné rodině: „Tak jak máme individuální přístup k dětem my, tak stejně mají individuální přístup k nám a úkolům dětí. (smích) Tady to funguje asi stejně jako v ostatních rodinách, s dětmi v pubertálním věku se domluvíte až na pár výjimek nejhůře.“

Vychovatelka B dodává: „... Když zadám úkol, tak ho musí dítě aspoň z části vždy splnit. Jsou případy, kdy řekne, že to nebude dělat. Tak já po něm poté aspoň chci, aby udělal část své práce, například umyje nádobí a když poté vidím, že tam nějaké přibylo, domyju ho sama. Zvolím prostě kompromis. Ale aspoň trochu toho udělat musí, mají tady minimum práce. Aby z nich nebyly úplní lenoši.“

Značnou roli v pocitech dětí hraje aktuální rozpoložení, které dítě zrovna prožívá. Jedná se o to, jakou mají náladu, co se jim za celý den odehrálo a proto to někdy ovlivní jejich přístup k zadaným úkolům. Respondentka L, tvrdí: „Když řeknou, že to neudělají, zareaguji podle toho, kdo to řekl, protože ke každému mám individuální přístup. Když to řekne slečna xy, která má 13 let, tak si sedneme a probereme si to, proč to třeba nechce udělat a pokud s tím má problém, který se mi zdá pochopitelný, tak ji s tím ráda pomůžu. Snažím se ji navnadit, ale chápu, že ne každý příkaz je příjemný, a ne každý přijde ve vhodnou dobu. Něco jiného je, když si nechce po sobě pouklízet sedmiletý kluk. Někdy pomůže zadání úklidu zopakovat a někdy například jen vyměnit slovo uklidíš za uklidíme. To většinou zabere.“

Vychovatelka M hovoří o dětech v pubertálním věku: „... *ti velcí puberťáci to většinou neudělají, ani když u nich stojím. Proto to většinou dopadne tak, že když už je v jejich pokoji opravdu velký nepořádek, uklidím ho já.*“

5.5 Pro tvoje dobro

Poslední kategorie má název „Pro tvoje dobro“ a je zaměřena na vztahy vychovatelek a dětí, a na otázku, zda si vychovatelé přenáší práci do svého soukromého života. Pro správnou výchovu dětí hrají důležitou roli vztahy mezi vychovateli a dětmi. Kategorie nám vypovídá o tom, na jaké úrovni tyto vztahy v konkrétním dětském domově jsou.

K této kategorii jsme přiřadili čtyři kódů: představy; zpověď; hlubší vztah, vzájemné vztahy;

V první části se zaměřujeme na to, jaké měly respondentky představy o této profesi a o dětech z dětského domova, než se staly skutečnými vychovatelkami. Respondentka V uvádí: „... *myslela jsem si, že jsou to ubohé, nevinné děti a zjistila jsem, že nejsou. Naopak jsou to mnohdy poměrně rozmazlené děti. Myslím si však, že tyto představy má na počátku každý.*“ Podobné představy měla i respondentka M, která si myslela: „...*že budou děti hodné, pokorné a nebudou vůbec zlobit. Tak jak si to myslí asi každý, ale v reálném životě to tak opravdu nefunguje. Člověk na to musí být připravený. Pokud má rád děti a má k nim kladný vztah, nemělo by ho to od vykonávání této profese odradit.*“ Naopak vychovatelka B měla jiné představy z hlediska pracovní směny, kdy předpokládala: „... *mojí představou bylo, že budu mít jednosměnnou práci, na jejíž konci vždy pracovně vypnu a dokážu se od ní oprostit. Ve skutečnosti to tak není. O dětech jsem si radši nedělala představy, aby člověk potom nebyl překvapený.*“ Respondentka L taktéž uvedla, že si žádné představy dopředu nedělala, protože tušila, že skutečnost bude stejně úplně jiná.

V této kategorii jsme se také zabývali tím, zda vychovatelky rozebírají své pracovní záležitosti se svými blízkými. Vychovatelka B přiznala: „*Partner je vrba, která ani neposlouchá. Ale nejlepší posluchač z mé rodiny je sestra, která zde taky pracuje jako noční vychovatelka. Ač se vidíme ve volném čase jen sporadicky, náš rozhovor vždy skončí u naší práce. Nijak toho však nelituji, jsem ráda, když si o dennodenních problémech můžu s někým povykládat, navíc když dotyčný přesně ví a zná dané prostředí.*“ Respondentky se v odpovědích shodly, protože všechny uvedly, že se se svými pracovními záležitostmi svým blízkým svěřují. Respondentka M uvedla, že s rodinou vedou sáhodlouhé rozhovory,

protože se jednoduše potřebuje vypovídat. Shodně odpověděla i vychovatelka V: „*Člověk se vždycky potřebuje někomu vypovídat. I manžel, když dojde domů z práce, má potřebu se vypovídat. Takže si nasloucháme. Já řeším práci jen tehdy, pokud mě nějaká situace nebo jedinec opravdu trápí. Tyto pocity ze sebe potřebuji dostat.*“ Respondentka E doplňuje, že se vždy baví doma o dítěti, které ji zrovna ten den nějakým způsobem příjemně překvapilo nebo naopak našťvalo.

Snad nejdůležitějším aspektem, který má vliv na dobrou atmosféru v dětském domově jsou mezilidské vztahy, a to jak vztahy mezi vychovatelem a dítětem, tak mezi dětmi samými. Respondentka L, říká: „*Tak já mám děti ráda a mám s nimi dobré vztahy. Zřídka s nimi mám nějaké menší problémy, ale to každý. Nikdo nejsme bezchybní. Obecně se dá říct, že mám ráda všechny děti a nedělám mezi nimi rozdíly.*“ Respondentka E se dokonce svěřila: „*...Některé děti беру jako svoje vlastní.*“

Respondentka B říká: „*...mám s dětmi dobrý vztah, často i ochranářský. Snažím se je vést co nejvíce k samostatnosti, ale jak je mám opravdu ráda, tak se někdy stane, že určitou práci vykonám za ně a ony si pak můžou například děle hrát. (smích)*

Vychovatelka V, myslí na děti do budoucna a zmiňuje: „*Já mám děti v domově velmi ráda a snažím se jim pomáhat, ne tím, že bych je nějak rozmazlovala, ale tím abych je něco naučila. Aby mohly normálně fungovat v běžném životě.*“

Poslední respondentka M se snaží umocnit v dětech pocit, že skutečně v nějakém rodinném kruhu žijí tím, že je občas vezme na návštěvu k sobě domů.

Na závěr se některé z respondentek rozpovídaly o tom, na základě čeho považují některé vztahy s dětmi za opravdu hluboké. Respondentky potvrdily, že pro ně znamená hlubší vztah to, když například nějaké dítě z minulosti vrátí na návštěvu anebo dokonce když přivede ukázat své vlastní děti. Tuto výpověď potvrdila většina respondentek a znamená to pro ně to největší zadostiučinění a zpětná vazba k dobře vykonané práci.

6 INTERPRETACE DAT

V interpretaci dat jsou nejprve představeny všechny dílčí otázky (dále jen DVO), na něž jsme získali odpovědi zprostředkovaně z polostrukturovaného rozhovoru. K těmto otázkám jsou souhrnně vyhodnoceny a popsány výpovědi pěti respondentů z jednoho konkrétního dětského domova. Závěrem je zodpovězena i hlavní výzkumná otázka (dále jen HVO), kterou se autorka bakalářské práce snaží zjistit, jak hodnotí vychovatelé výchovnou, vzdělávací a pečovatelskou složkou v konkrétním dětském domově.

DVO 1: Jaké jsou pracovní kompetence vychovatele v dětském domově?

Obecně lze říct, že vychovatelky mají zodpovědnost za výchovu dětí. Pokud se zaměříme na konkrétní kompetence, tak je jejich úkolem především zabezpečit všestrannou výchovu s důrazem na rozvoj kladných morálních vlastností a mezilidských vztahů. Dotazované uvedly, že se snaží v dětech upevnit základní návyky společenského chování, návyky hygienické a pracovní, samostatnost a sebeobsluhu. Dále také dbají na čistotu a upravený zevnějšek dětí.

Mimo samotné starosti o dítě a jeho rozvoj mají vychovatelky administrativní povinnosti, které obsahují vedení dokumentace o výchovných opatřeních, evidence volných vycházek a návštěv, hodnocení dětí, vedení osobní dokumentace dětí a kontakty na blízké osoby. Hlavním dokumentem je však kniha denního hlášení, kde se v odrážkách zapisují činnosti dětí, problémy, konflikty, ale také pochvaly. Tato dokumentace je velkým pomocníkem pro vychovatele, kteří přebírají směnu po předešlém vychovateli. V knize denního hlášení se nastupující vychovatel může dozvědět, jestli dítě nemělo nějaké rozepře, ať už s vychovatelem nebo s jinými dětmi a může tak díky vědomosti o předešlých událostech přizpůsobit své chování a jednání.

V době noční služby vychovatelky zajišťují nerušený spánek dětí a odpovídají za dodržení doby vyhrazené pro jejich odpočinek, za noční klid a celkově za pořádek v budově. Dále také sledují a zodpovědně dbají na zdravotní stav svěřených dětí a zajišťují prevenci i ošetření v případě nemoci. Podávají léky, nápoje a stravu nemocným, kontrolují a poctivě evidují jejich teplotu.

V době stravování respondentky dbají na zásady stolování, slušného chování a také učí děti hospodárně zacházet s jídlem.

Co se týká volnočasových aktivit, fungují dotazované jako dozor při hrách, sportovních činnostech, kulturních akcích, besedách a při zájmových činnostech.

Respondentky neopomněly také kompetenci k přípravě dětí do školy, kdy poskytují podporu při psaní domácích úkolů a také snaží v případě potřeby „dovysvětlit“ látku probíranou ve škole.

Pokud má vychovatel víkendovou směnu, má za úkol také vaření a obstarání surovin k tomu potřebných. Děti jsou do přípravy pokrmů zapojeny.

DVO 2: Jaké musí být osobní a profesní předpoklady, aby se člověk mohl stát vychovatelem v dětském domově?

Vychovatel v dětském domově by měl mít řadu osobních předpokladů, které jsou k vykonávání dané profese nezbytné. Všichni respondenti se shodli na tom, že nejdůležitějším předpokladem je obecně dobrý vztah k dětem, protože bez tohoto základního rysu nelze být vhodným kandidátem pro tento obor. Vychovatelky dále zmiňují empatii, komunikativnost, přátelský duch, optimismus, důslednost a v jisté míře i tolerantnost. Je nezbytné mít k dětem individuální přístup, protože každý jedinec si prošel jinou minulostí, může mít různou poruchu chování, a jak už to chodí i všude jinde, je různě citlivý. Správný vychovatel by měl umět dětem naslouchat, odhalit problém, i když o něm dítě nemluví a snažit se za každou cenu jedince vyslechnout, poradit mu a případně i pomoci.

Bendl ve své knize Vychovatelství uvádí, že by měl mít vychovatel mimo jiné i kultivovaný projev a vystupování, velkorysost, smysl pro humor, tvořivost a schopnost improvizace. Také neopomněl, že vychovatel musí být plně způsobilý k právním úkonům, zdravotně způsobilý, musí mít čistý trestný rejstřík, prokazatelnou znalost českého jazyka a odbornou klasifikaci.

Obecně se dá říct, že vychovatel v dětském domově by měl mít stejné, nebo alespoň podobné předpoklady jako učitel na základní škole. Vychovatel předává dětem nejen nové vědomosti a dovednosti, ale podílí se i na formování jejich mravních postojů, hodnot, a utváří tak celkově jejich osobnost.

Profesní způsobilost je jasně specifikována zákonem. Kvalitním vychovatelem se může stát člověk, který má odborné vzdělání. Vychovatelky se odkazovaly na zákon, který o tomto vzdělání pojednává. Je jím zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů a definuje, že přípustným vzděláním pro vychovatele je střední vzdělání

s maturitou, a to buď v oboru vychovatelství, nebo pedagogika volného času. Dále je možné odbornou kvalifikaci vychovatele získat studiem vyšší odborné školy, a to v oborech sociální pedagogika, speciální pedagogika, vychovatelství či pedagogika volného času. Odbornou kvalifikaci pro práci vychovatele lze rovněž získat vysokoškolským studiem v oborech pedagogických věd. Všechny skupiny pedagogických pracovníků, tudíž i vychovatelé, mají po dobu výkonu své pedagogické činnosti zákonnou povinnost dalšího vzdělávání, kterým si inovují, zachovávají a doplňují schopnosti.

DVO 3: Jak probíhá výchova dětí v dětském domově?

Každý vychovatel pracující v dětském domově, má své vlastní způsoby chování a jednání, názory na výchovu a přístupy k dětem. Vychovatelé se musí řídit spoustou nařízení, doporučení a pokynů a zároveň musí vytvářet rodinnou atmosféru, tzn. vychovávat přirozeně.

Respondentky uvádí, že je především nutné mít individuální přístup ke každému jedinci a v případě nastalého problému ho řešit s každým dítětem samostatně. Vychovatel je mezi dětmi takový pozorovatel a rádce. Pokud dojde ke konfliktu, je důležité si vyslechnout obě strany, a až potom vyhodnotit možnosti řešení.

V dětském domově jsou děti, které jsou konfliktní, těžce zvladatelné a potřebují velkou pozornost, ale naopak také děti, které jsou víceméně bezproblémové, plní si své úkoly řádně a včas a když už se nějakého pochybení dopustí, tak se s nimi dá lehce spolupracovat a vysvětlit jim, že takové chování není správné. Proto respondentky nepopsali s určitostí a jistou pravidelností, jak výchova probíhá. Jedna z respondentek uvádí, že na každého platí něco jiného, ať už jednoduchá mírná domluva nebo zvýšený hlas.

V dětském domově je bohužel časté, že se vychovatelky setkávají s vulgárním slovním napadením. V tomto případě je dle jejich názoru nutné zachovat chladnou hlavu a snažit se dítěti vysvětlit, proč by se tak chovat a mluvit nemělo. Vychovatelky mají za dobu své praxe již několik vychytávek a tipů, jak jim tuto problematiku vymluvit, ať už se jedná o legrační způsob, přejítí vzniklé situace bez povšimnutí nebo například formou mimořádného úklidu. Také se zmínily o tom, že pokud už tato situace nastane, snaží se dítě odvést z doslechu ostatních, a hlavně mladších dětí, které se pak snadno tyto vulgární výrazy naučí.

Téma fyzické napadení dítětem v dětském domově není naštěstí na běžném pořádku. Vychovatelky se za celou dobu své praxe, až na pár výjimek s takovým jednáním neselekaly. Pokud už tento problém opravdu nastal, snažily se vychovatelky dítěti vysvětlit, že takové

chování není vhodné a pokud mají s nimi nějakou neshodu, jediným přípustným jednáním je slovní domluva.

DVO 4: Jaký je vztah vychovatelů k dětem z dětského domova?

Celkově by se dalo říct, že vychovatelky v dětském domově hodnotí vztah k dětem kladně. Samozřejmě najdou několik výhrad k plnění běžných povinností, do kterých musí děti mnohdy dlouho přemlouvat, ale nakonec dotazované shodně prohlašují, že většinou dospějí alespoň ke kompromisu, s čímž jsou za léta praxe již smířené. I když je spolupráce mnohdy opravdu těžká, a ne vždy se děti chovají správně, vychovatelky zachovávají chladnou hlavu a snaží se ke všem dětem přistupovat nezaujatě a bez předsudků.

Jen některé děti si uvědomují to, že vychovatelé momentálně zastupují jejich rodiče. Škoviera (2007) uvádí, že by vychovatelé v zařízení náhradní výchovy neměli nahrazovat rodiče. Ale ve své praktické rovině to tak je, protože vychovatelé dělají všechno to, co by normálně dělali jejich vlastní rodiče. Takže není podstatné, aby si děti uvědomovali, že jim nahrazují rodiče, ale důležité je to, že jsou tam vychovatelé pro ně, aby je vychovávali, vzdělávali a pečovali o ně jako o své vlastní děti.

Vztahy ovlivňuje hlavně negativní přístup ze strany dětí, jako jsou nadávky, a to ať už mezi dětmi nebo dokonce vůči vychovatelkám, ale tak nezájem dětí zapojovat se do běžných úkolů a z toho mnohdy vypovídající lenost. Důležitou roli pro dobré vzájemné vztahy hraje také vzájemná důvěra. Pokud má dítě důvěru ve vychovateli, nemá problém se mu svěřit s jeho aktuálními problémy, ať už se jedná o drobný komunikační problém mezi kamarády, nebo v horším případě o často se vyskytující šikanu.

Jedna z respondentek uvádí, že se všichni vychovatelé snaží budovat dobrý vztah s dětmi a mnohdy se jim to daří. Jako důkaz potom považuje to, že po opuštění dětského domova děti dlouhá léta chodí na návštěvy, jen tak pro radu anebo dokonce ukázat své vlastní děti.

Vychovatelky se snaží mít s dětmi kamarádský vztah, ale je také nutné budovat autoritu, která pozitivně ovlivňuje mezilidské vztahy a pomáhá určovat hierarchii v dětském domově. Respondentky vypověděly, že autorita na pracovišti je, jsou však výjimky, které potvrzují pravidlo.

Děti v dětském domově jsou si vědomy, co si můžou dovolit a co naopak ne. Průběžně jsou seznamovány s řádem domova, kde je podrobně vypsáno, co smí a nesmí. Pokud dítě zjistí, že si může dovolit to, co podle vychovatelek nesmí, začne toho plně zneužívat. Starší děti

své vědomosti využívají bez zábran, ale stane se, že si to uvědomí a dojdou se omluvit. Dodatečně uznají, že takové chování není správné a že vychovatelky to s nimi nemyslí zle. Vztahy v dětském domově se neustále mění, což je dáno přirozeným vývojem dětí a přiučením se různých návyků ať už ve škole, nebo ve vrstevnické skupině, proto jsou vychovatelky stále ve střehu a snaží se všemi možnými prostředky přispívat k dobré atmosféře v dětském domově.

DVO 5: Jak vnímají vychovatele v dětském domově práva a povinnosti vůči dětem umístěným v zařízení?

V této otázce se názory vychovatelek značně rozcházejí. Hlavním tématem bylo rozlišení práv vychovatelů versus rodičovských práv. Dle odpovědí tří respondentek by vychovatel neměl suplovat rodiče, měl by dítěti pouze pomoci se vyrovnat se svojí minulostí a naučit ho správnému chování tak, aby byl připraven na normální život. Dle jejich názoru je nastavení práv a povinností zcela v pořádku. Jedna z vychovatelek k tomu uvádí, že děti mají ve většině případů své vlastní rodiče a jednou by se za nimi měli vrátit, proto by právě rodiče měli rozhodovat ohledně důležitých otázek o jejich fungování a současném životě.

Zbylé dvě respondentky v podstatě obdobně tvrdí, že práva a povinnosti vychovatelů se nijak výrazně neliší od práv a povinností pedagogů na školách. Na všechny mimořádné události potřebují souhlas rodičů nebo jejich zástupce, kterého jim přidělil soud. Tyto respondentky uvádějí, že pokud je například dítě nemocné a je potřeba s ním zajít k lékaři, je značně zdržující získání potřebných souhlasů a podpisů. V tomto případě by uvítaly změnu, kdy by odpovědnost a zodpovědnost byla právě na nich a mohly dítě se svým nejlepším úmyslem v případě potřeby okamžitě odvést k lékaři.

Dotazované dále podotýkají, že děti by si představovaly vychovatele, který je zaujme, získá si je, bude jejich oporou, ale zároveň nebude zasahovat do jejich pohodlí svými nároky. Chtějí spíše kamaráda než učitele, který je bude úkolovat. Proto se vychovatelům některé povinnosti spojené s přípravou dítěte na budoucí život plní velmi obtížně. Hlavními povinnostmi vychovatelů jsou příprava dětí na školu, zajištění stravy a „zabavení“ dětí volnočasovými aktivitami. Toto vnímají vychovatelé jako hlavní úkol a cíl svého zaměstnání, a i když by dle výše uvedeného rády přebírali některé kompetence, jsou tyto hlavní úkoly schopné splnit i za současných práv a povinností, které mají.

DVO 6: Jaký mají názor vychovatelé na současnou legislativu upravující ústavní výchovu?

V poslední dílčí výzkumné otázce zjišťujeme, zda mají vychovatelé nějaké návrhy na změny v legislativě upravující ústavní výchovu. Hlavním tématem je opět stížnost vychovatelů na to, že nemají skoro žádná práva vůči dětem. Vychovatel jen zvýší hlas a dítě se hned brání tím, že bude volat rodičům nebo na správu sociálního zabezpečení. Děti přistupují k vychovatelkám, jen jako k tetám, které je hlídají a často si neuvědomují, že jsou tam primárně pro to, aby je vychovávali a připravili na „dospělý“ život. Proto by bylo dle názoru vychovatelek prospěšné, kdyby se jim pravomoci zvýšily.

Další problematikou dle dotazovaných jsou nízké tresty za špatné chování. Proto by vychovatelky zavedly např. zákaz mobilů nebo jakékoliv elektroniky. V současné době se tak stát nemůže, protože mobil je v soukromém vlastnictví dětí.

V neposlední řadě se vychovatelky zmínily o dlouhotrvajícím rozhodování soudů. Dříve byla možnost okamžitého přemístění dítěte s poruchou chování do zařízení tomu určenému. Dnes je to na povážení soudu, a to v některých případech trvá i půl roku až rok. Vychovatelky připomenuly nedávnou zkušenost, kdy bylo v zařízení umístěno dítě, které mělo vážné poruchy chování a v dětském domově strávilo dlouhých pět měsíců, než rozhodnul soud. Takové prodlužování soudu má negativní následek na ostatní děti v domově, které se tyto poruchy chování snadno naučí a rychle si je osvojí.

S výše uvedeným odstavcem souvisí i to, že by vychovatelky neumísťovaly děti s tak vážnými poruchami chování do dětského domova rodinného typu, ale raději do zařízení, kde jsou děti s podobnými problémy a vychovatelé jsou na ně lépe připraveni.

HVO: Jak hodnotí vychovatelé výchovnou, vzdělávací a pečovatelskou složku v dětském domově?

Vychovatelé mají opravdu nelehký úkol, a to pracovat s jedinci, u kterých se objevují různé poruchy chování. Jako nejproblémovější oblast vidí vulgární vyjadřování a některé návyky dětí, jako je kouření, zkušenost s drogami a skeptický pohled na svět. I když se vychovatelé snaží děti vychovávat podle nejlepšího vědomí a svědomí, mnohdy se jim to bohužel nedaří a musí dítě nechat přeřadit do specializovaného zařízení. Vychovatelky v tomto směru uvedli určitou nespokojenost v oblasti výchovy, nelze to však brát jako jejich selhání nýbrž faktickou nemožnost úspěchu u výchovy některých jedinců. Výše uvedenou problematiku mají na svědomí jak vnější faktory, do kterých řadíme například kamarády ve škole (vrstevnickou skupinu) či nějaké trauma z dětství (rodinní příslušníci) anebo vnitřní faktory, kdy se jedná o samotné přesvědčení a návyky (porucha v chování).

Dále by vychovatelky uvítaly větší ochotu a zájem ze strany dětí. Snaží se připravit děti k samostatnému vedení rodiny, k jejich budoucímu životu a odpovědnému vztahu k rodině a plánování rodičovství. Rozvíjí kladné charakterové rysy, vlastnosti dětí, jejich zájmy, schopnosti apod. Jak je uvedeno výše, děti přicházejí z různého sociálního prostředí a jejich výchova je tím silně ovlivněna.

Vychovatelky přednostně kvitují, že děti nejsou zařazeny do speciálních škol, ale navštěvují školy běžné. Respondentky se shodly, že způsob a délka vzdělávání je pro ně adekvátní a nepotřebují žádné úlevy ani zohlednění. Toto děti nejlépe připraví na běžný život, kde se pravděpodobně nikdo nebude zajímat o jejich minulost, ani na ně z tohoto důvodu nebude brán žádný větší ohled. Pokud blíže rozepíšeme, jakou mají vychovatelky roli ve vzdělávací složce, tak je to především podpora při vypracovávání domácích úkolů, spolupráce při učení se na písemky, dále kontrola žákovských knížek a případná konzultace ohledně pochval či poznámek. Mnohdy musí vychovatelky děti namotivovat k tomu, aby samy chtěly mít splněné domácí úkoly, na to jedna z respondentek odpověděla, že nejlepším způsobem motivace je připomenutí, že čím dříve budou úkoly hotové, tím dříve mohou děti přejít k volnočasovým aktivitám.

Co se týká pečovatelské složky, získaná data nám poskytují náhled do každodenního života v dětském domově. Pečovatelské prvky se nejvíce objevují ve službách o víkendu. Kdy je dětem poskytnutý celodenní servis. Vychovatelky zastupují roli jak kuchařek, tak i hospodyněk. Během týdne se děti stravují buď ve školce, ve škole, nebo také dostanou jídlo v domově, které jim připravují kuchařky. Ovšem o víkendu to tak nefunguje, jídlo na celý den musejí vymýšlet samy vychovatelky a poté je společně s dětmi připravují. Jedinci se učí se vařit proto, aby získaly zkušenosti, které budou v budoucnu potřebovat. Respondentky by rády viděly větší iniciativu dětí, a to hlavně u úklidu a sebeobsluhy, kde musí často vydat notnou dávku energie, aby děti k takovým činnostem namotivovaly. Dalším bodem, který řadíme k pečovatelskému prvku je zvládnutí emočních stavů, kdy jsou děti často smutné a úzkostlivé, nebo je někdo zranil. V takových případech je důležité být dítěti na blízku. Někdy stačí dítě vyslechnout, naopak někdy pomůže objetí a vyjádření pocitu lásky. Pečovatelskou složku mají v kompetenci vychovatelky, které se snaží být maximální možnou podporou pro konkrétní jedince, uvítaly by však častější pomoc psychologa, například ve formě skupinových terapií přímo v dětském domově, kde se děti cítí bezpečně a kde se můžou ke konkrétním případům a problémům více otevřít.

7 SHRNUÍ VÝZKUMU

Základním předpokladem pro úspěšnou práci vychovatele je dobrý vztah k dětem. Podle zjištěných skutečností lze říct, že vychovatelky hodnotí vztah k dětem kladně. Pokud se jedná o negativní vztahy, tak je to především ze strany dětí, které mnohdy používají k vyjadřování vulgarismy, kouří, a v případě zadaných úkolů ve většině případů neprojevují žádnou iniciativu. Respondentky uvedly, že ke zdárnému vyřešení těchto problémů je především nutné mít individuální přístup ke každému jedinci a v případě nastalého konfliktu ho řešit s každým dítětem samostatně. V případě problémové výchovy některých jedinců lze navrhnout, aby dětský domov zajišťoval více preventivních programů pro děti.

Otázka, která se ukázala jako nejdiskutabilnější, měla za cíl zjistit, zda by vychovatelky byly ochotny na sebe převzít všechna rodičovská práva. Tři respondentky vypověděly, že by vychovatel neměl nahrazovat rodiče. Naopak dvě dotazované řekly, že by zvýšení práv a kompetencí uvítaly alespoň v případě, kdy je dítě nemocné a je potřeba navštívit lékaře. V současné době to funguje tak, že vychovatel musí nejprve získat souhlas a podpis od rodičů, a na takové prodlevy není mnohdy čas. Zde lze doporučit, aby se dětský domov pokusil dát podnět na Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy o rozšíření pravomocí v těchto věcech.

Dále bylo zjištěno, že respondenti nemají téměř žádná práva vůči dětem, kdy jedincům v případě špatného chování nemůžou zakázat ani mobilní telefon. S tím souvisí i míra trestů, která je podle dotazovaných velmi nízká. Z výzkumu vyplynulo, že mají vychovatelé prakticky stejná práva jako pedagogové. Doporučením v tomto případě je zadávání více manuálních úkolů, jako je třeba úklid společných prostor, mytí nádobí atd.

Všechny respondentky projevily maximální nespokojenost s dlouhotrvajícím rozhodováním soudů, a to v záležitostech, které se týkají poruch chování dětí. S tím souvisí i názor vychovatelek, které by děti s vážnými poruchami chování neumísťovaly do dětského domova rodinného typu. Hlavním důvodem je to, že problémové děti učí tyto špatné návyky ostatní děti v dětském domově.

Jako pozitivum vychovatelky naopak vyzdvihly to, že i mírně problémové děti mají možnost navštěvovat běžnou školu namísto speciální. Tento přístup je nejlépe připraví na běžný život, kde se pravděpodobně nikdo nebude zajímat o jejich minulost, ani na ně z tohoto důvodu nebude brát žádný větší ohled.

K pečovatelské složce je zařazeno i zvládání emočních stavů, které se u dětí vyznačují především smutkem, úzkostí a celkovou nechutí do života. V takových případech vychovatelky uvádějí, že se snaží být dítěti oporou, ale ne vždy to stačí. V případě, že ne, je zapotřebí s dítětem navštívit psychologa nebo psychiatra. V tomto případě je navrhována častější podpora od psychologa, například ve formě skupinových terapií přímo v dětském domově, kde se děti cítí bezpečně a kde se můžou ke konkrétním případům a problémům více otevřít.

ZÁVĚR

Bakalářská práce se zabývala osobností vychovatele v dětském domově. Hlavním cílem bylo zjistit, identifikovat a zhodnotit roli vychovatele v dětském domově v oblasti výchovné, vzdělávací a pečovatelské složky.

V teoretické části byla objasněna témata, která se vztahují k dětskému domovu a osobnosti vychovatele. Studium literatury a popsaná teoretická východiska přispěla k pochopení problematiky a k lepšímu orientování se v praktické části.

Praktická část se věnovala kvalitativnímu výzkumu. Realizovaný výzkum ukázal běžný den v dětském domově z pohledu vychovatelů. Otázky do polostrukturovaného rozhovoru byly vytvořeny tak, aby bylo možné na základě jejich zodpovězení zjistit odpověď na hlavní výzkumnou otázku. Respondentky měly dostatek času pro vyjádření svých vlastních zkušeností, názorů a pocitů.

Na základě rozhovorů byly zjištěny kompetence, práva a povinnosti vychovatelů, jejich osobní a profesní předpoklady. Dále bylo objasněno, jak probíhá samotná výchova dětí v dětském domově, jaký k nim mají vychovatelé vztah a také jaký mají názor na současnou legislativu upravující ústavní výchovu. Díky tomu byla odhalena úskalí, která bohužel s sebou tato problematika nese, a to ve výchovné, vzdělávací a pečovatelské rovině.

V hlavní výzkumné otázce byla poté shrnuta doporučení a opatření respondentek, které by mohly vést ke strategičtějšímu nastavení systému a k lepší atmosféře v dětském domově.

Diskutabilní otázka měla za cíl zjistit, zda by vychovatelky souhlasily s tím, že by převzaly veškerá rodičovská práva. Zde se odpovědi respondentek ve značné míře lišily. Také jsme zjistili, že vychovatelky v dětském domově nemají téměř žádná práva vůči dětem, kdy dětem v případě špatného chování nemůžou zakázat např. mobilní telefon. Dále všechny z dotazovaných respondentek projevíly nespokojenost s dlouhotrvajícím rozhodováním soudů. Výše uvedené informace berou vychovatelky jako největší stěžejní body ve své práci. Naopak mezi silné stránky kladou to, že i mírně problémové děti mají možnost navštěvovat běžnou školu namísto speciální.

Výstupem bakalářské práce jsou návrhy respondentů a v několika případech i mé, na kvalitnější život v dětském domově. Věřím, že poznatky získané z přípravy této studie využijí ve svém profesním životě a že budou v budoucnu navrhovaná opatření aplikovaná do praxe.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

1. BENDL, Stanislav. *Vychovatelství: učebnice teoretických základů oboru*. Praha: Grada, 2015. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-4248-9.
2. ČÁP, Jan. *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-463-x.
3. ČÁP, Jan a Jiří MAREŠ. *Psychologie pro učitele*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-273-7.
4. ČAPEK, Robert. *Odměny a tresty ve školní praxi: kázeňské strategie, zásady odměňování a trestání, hodnocení a klasifikace, podpora a motivace žáků*. 2., přeprac. vyd. Praha: Grada, 2014. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-4639-5.
5. ČESKO. Zákon č. 109 ze dne 5. února 2002 o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. In: *Sbírka zákonů České republiky* [online]. 2002 [cit. 2018-04-23]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/38848?highlightWords=z%C3%A1kon+109%2F2002+%C3%BAstavn%C3%AD+ochrann%C3%A9+v%C3%BDchov%C4%9B>
6. ČESKO. Zákon č. 563 ze dne 24. září 2004 o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů. In: *Sbírka zákonů České republiky* [online]. 2004 [cit. 2018-04-23]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/38850/>
7. ČESKO. Vyhláška č. 438 ze dne 30. srpna 2006, kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních. In: *Sbírka zákonů České republiky* [online]. 2006 [cit. 2018-04-23]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/dokumenty-3/vyhlasiky-k-zakonu-o-vykonu-ustavni-vychovy-nebo-ochranne-vychovy?highlightWords=Vyh%C3%A1%C5%A1ka+438%2F2006+kteou+upravuj%C3%AD+podrobnosti+v%C3%BDkonu+%C3%BAstavn%C3%AD+v%C3%BDchovy+ochrann%C3%A9+v%C3%BDchovy+%C5%A1kolsk%C3%BDch+za%C5%99%C3%ADzen%C3%ADch>
8. DUNOVSKÝ, Jiří. *Sociální pediatrie: vybrané kapitoly*. Praha: Grada, 1999. Psyché (Grada). ISBN 80-7169-254-9.

9. HÁJEK, Bedřich, Břetislav HOFBAUER a Jiřina PÁVKOVÁ. *Pedagogické ovlivňování volného času: současné trendy*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-473-1.
10. HALÍŘOVÁ, Martina, SYCHROVÁ, Adriana, ed. *Ústavní péče v resocializačním kontextu*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2014. ISBN 978-80-7395-756-8.
11. JANIŠ, Kamil a Irena LOUDOVÁ. *Vybraná témata z teorie výchovy: (studijní opora)*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2011. ISBN 978-80-7435-113-6.
12. JANSKÝ, Pavel. *Dítě s problémovým chováním a náhradní výchovná péče ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014. Recenzované monografie. ISBN 978-80-7435-534-9.
13. KNOTOVÁ, Dana. *Úvod do sociální pedagogiky: studijní texty pro studenty oboru sociální pedagogika*. Brno: Masarykova univerzita, 2014. ISBN 978-80-210-7077-6.
14. KOHOUTEK, Rudolf. *Úvod do psychologie: psychologie osobnosti a zdraví žáka*. Brno: Masarykova univerzita, 2006. ISBN 80-210-4077-7.
15. Komentář k občanskému zákoníku II. Rodinné právo (§ 655 – 975), 1. Vydání, 2014, s. 1297 – 1321.
16. KRAUS, Blahoslav a Věra POLÁČKOVÁ. *Člověk - prostředí - výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001. ISBN 80-7315-004-2.
17. MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Vydání třetí. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-1154-9.
18. OLÁH, Michal, Ján HUČÍK, Alena HUČÍKOVÁ, et. al. *Sociálna práca v praxi: (najčastejšie problémy praktickej sociálnej práce)*. Bratislava: Iris, 2016, ISBN 978-80-89726-58-5.
19. PÁVKOVÁ, Jiřina. *Pedagogika volného času*. Vyd. 3., aktualiz. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-711-6.
20. PLECITÝ, Vladimír. *Základy rodinného práva*. Praha: Eurounion, 2001. ISBN 80-7317-002-7.

21. PŘADKA, Milan, Dana KNOTOVÁ a Jarmila FALTÝSKOVÁ. *Kapitoly ze sociální pedagogiky*. 2. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2004. ISBN 80-210-3469-6.
22. ŘEZNÍČEK, Ivo. *Metody sociální práce*. vyd. 1. Praha: Slon, 2000. ISBN 80-85850-00-1.
23. SEKERA, Ondřej. *Identifikace profesních aktivit vychovatelů výchovných ústavů a dětských domovů*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2009. ISBN 978-80-7368-728-1.
24. SLANÝ, Jaroslav. *Syndrom CAN: (syndrom týraného dítěte)*. V Ostravě: Ostravská univerzita, Zdravotně sociální fakulta, 2008. ISBN 978-80-7368-474-7.
25. SMĚKAL, Vladimír. *Pozvání do psychologie osobnosti: člověk v zrcadlení [i.e. zrcadle] vědomí a jednání*. 3., opr. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2009. Studium (Barrister & Principal). ISBN 978-80-87029-62-6.
26. STRÁSKA, Helena. *Kdo vychovává v dětských domovech: Učitelské noviny* [online]. [cit. 2018-04-21]. Dostupné z: <http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=2933&PHPSESSID=59c4d074ef42d499dcba75429e2719e2>.
27. ŠKOVIERA, Albín. *Dilemata náhradní výchovy: [teorie a praxe výchovné péče o děti v rodině a v dětských domovech]*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-318-5.
28. VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie I.: dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0956-8.
29. VÁVROVÁ, Soňa, Karla HRBÁČKOVÁ a Jakub HLADÍK. *Porozumění procesu autoregulace u dětí a mladistvých v institucionální péči*. Druhé, nezměněné vydání. Zlín: Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, 2015. ISBN 978-80-7454-149-0.

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

aj.	a jiné
apod.	a podobně
DVO	Dílčí výzkumná otázka
HVO	Hlavní výzkumná otázka
MŠMT	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
např.	například
OSPOD	Orgán sociálně-právní ochrany dětí
Sb.	Sbírka zákonů
tzv.	takzvaně

SEZNAM TABULEK

<i>Tabulka 1</i> Obecné informace respondentů	39
---	----

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha P I: Rozhovor č. 1 – Respondentka „B“

PŘÍLOHA P I: ROZHOVOR Č. 1 – RESPONDENTKA „B“

Jak dlouho pracuješ v dětském domově?

V dětském domově pracuji asi tři roky.

Pracoval/a jsi v předchozím zaměstnání v takovém typu zařízení?

Ne, nepracovala.

Pokud ano, liší se náplň práce nějakým způsobem?

Nemohly se lišit.

Za co všechno jsi ve své profesi zodpovědná?

Za svoji náplň práce celkově, hlavně pak jsem za samotné děti. Za jejich školní dovednosti, za jejich zdravotní stav, jako především objednávání k lékařům, objíždění lékařů, dále obcházím třídní schůzky, učím se s dětmi a v neposlední řadě také za volnočasové aktivity a kroužky.

Co všechno máš na starosti během dne?

Nejprve vypravím děti do školy, pak předání ve škole, ve školce, někteří mají svojí asistentky, takže je předám asistentkám. Po vyučování děti vyzvednu, jdeme zpět do dětského domova, kde dohlédnu na to, aby se dobře najedly a aby se u jídla kulturně chovaly. Poté následuje příprava na vyučování, což zahrnuje kontrolu žákovských knížek, aktovek, prostě všechno to, co souvisí se školou plus vypracování domácích úkolů, procvičování probírané látky, opakování učiva a hlasité čtení (smích). Pak dále je to vypravení dětí do kroužku a dohlédnutí na to, aby na ty kroužky včas odešly. (smích) Dochvilnost je někdy opravdu velký problém. Pokud moje služba pokračuje až do večera, opět kontroluji, aby se správně navečeřely, potom navrhnou nějakou volnočasovou aktivitu a nakonec je na řadě hygiena a uložení dětí do postele.

Jaké požadavky musíš naplnit, aby ses mohla stát vychovatelem v dětském domově?

Já mám středoškolské vzdělání s maturitou v oboru pedagogika volného času, což je minimum. Podle mého názoru je nejdůležitější praxe, jisté sociální citění a celkově mít zájem o daný obor. Aby měl člověk zkrátka nějaké vnitřní naladění vykonávat tuto práci a byl dostatečně empatický pro sociální chování.

Jaké představy jsi měla o této práci, než jsi nastoupila do dětského doma?

Tak mojí představou bylo, že budu mít jednosměnnou práci, na jejíž konci vždy pracovně vypnu a dokážu se od ní oprostít. Ve skutečnosti to tak není. O dětech jsem si radši nedělala představy, aby člověk potom nebyl překvapený.

Představy se naplnily, nebo lišily se od reality něčím zvláštním?

No abych měla práci více u sebe, a méně práce doma. To si člověk myslí, že odejde z práce a nechá tu práci tady. Ale tady v této práci to nejde, ty přijdeš domů a stejně ty děti máš pořád v hlavě, pořád ti to „šrotí“ v hlavě - aha co jsme spolu probírali, co by se dalo pro ně udělat líp, co zítra si naplánovat nějak.

Které vlastnosti podle tebe musí mít vychovatel, aby byl v této profesi úspěšný?

Komunikativní, přátelský, tolerantní, empatický. Z větší části se mi to daří.

Můžeš říct, že vychovatelem v dětském domově se může stát každý (pokud ne, proč)?

Ne, nemůže se stát každý. Jsou lidi, kteří nemají vůbec žádný vztah k dětem, tak ten člověk se nemůže stát vychovatelem. To nemá vůbec smysl.

Když je nějaký problém mezi dětmi, jakým způsobem zasáhneš?

Můžu být takový ten soudce mezi nimi. Vyslechnout si jednu stranu, druhou stranu. Říct taky svůj názor, ale já se snažím, co nejvíce se jich doptávat aby oni sami si přišli na to, co se stalo špatně, jak by se to dalo napravit.

Jak řešíš situaci, když je dítě vulgární na tebe, jak už to na vychovatele?

To často řešíme tak, že řeknu svůj názor na to, jak se mi nelíbí, že takhle škaredě mluví, že takhle si představuju mluvit chlapy někde ve vězení, což si zrovna u chlapců nemyslím, že by byli tak špatní, že takhle škaredě musí mluvit. Takže my si to takhle nějak prakticky řekneme. A potom jak to dítě zchladne tak jako i se stane, že dojde, omluví se, uvědomí si to, což je výhra (smích).

Poté co tě dítě fyzicky napadne, jak zareaguješ a jak řešíš tuto situaci?

Ano, párkrát už se mi to stalo. Mým řeším je dát důrazně najevo, že mě to bolí a řeknu to dost hlasitě a rázně, aby to dítě samo vědělo, že to není normální chování. Určitě podotknu, že je to nepřijatelné, že jestli máme spolu nějaký problém, ať mi ho řekne slušně, nebudeme se tady přece bít ani si jinak fyzicky ubližovat. Potom už záleží jen na tom, zda to dítě pochopí či nikoliv.

Po příchodu domů mluvíš o své práci s rodinnými příslušníky?

(Smích). Partner je vrba, která ani neposlouchá. Ale nejlepší posluchač z mé rodiny je sestra, která zde taky pracuje jako noční vychovatelka. Ač se vidíme ve volném čase jen sporadicky, náš rozhovor vždy skončí u naší práce. Nijak toho však nelituji, jsem ráda, když si o dennodenních problémech můžu s někým povykládat, navíc když dotyčný přesně ví a zná dané prostředí.

Jaké máte práva a povinnosti vůči dětem umístěných v zařízení?

Povinnosti určitě dohlédnout aby měly všechno hotové do školy, aby měly dokoupené pomůcky, co potřebují, správně se oblékaly, správně se stravovaly, omezovaly brambůrky, když už jdeme spolu nakupovat tak jim doporučit to zdravé, to jsou takové ty povinnosti. Povinnosti dohlédnout na ty menší když jdeme společně městem, tak aby nevběhly do cesty, ale samozřejmě, i když jdeme s těmi staršími dětmi, upozorňovat na přechodu, rozhlédnout se takové ty běžné povinnosti, takové běžné povinnosti co má rodič v rodině. Práva no těch už je málo. Dětem věci, počítače, mobily zakazovat nemůžeme jako, že by měli nějaký takový trest. Můžeme akorát domluvit dětem, domluvit třeba upřednostňovat, že škola je na prvním místě, můžeme omezit třeba vycházky, omezit třeba když se nám zdá, že už je na dítě moc těch kroužků a nezvládá školu, tak omezíme návštěvu těch kroužků, aby zase zvládal zase tu školu, ať je to lepší. I kapesné můžete? Kapesné může ředitel snížit.

Jaký máš názor na to, že by vychovatelé v dětském domově převzali veškerá rodičovská práva?

S tím nesouhlasím, to už je pro toho vychovatele velmi náročné. Stále by to měla být pro něho práce, která ho naplňuje, ale zároveň nemusí cítit tak velkou zodpovědnost, jako by tomu bylo, kdybychom převzaly za dítě všechna práva. Stačí, že doma vychovávám dvě děti a odpovědnost cítím opravdu velikou.

Je něco co bys chtěla změnit v zákonu upravující ústavní výchovu?

Asi by to chtělo v tom zákoně upravit, aby ten vychovatel měl více těch práv, protože v podstatě těm dětem i když už zvýší hlas tak už je to problém, že někdy. Víc těch práv pro vychovatele, aby ten vychovatel nebyl nakonec takový ten, kdo na ně jen a pouze dohlíží. Jak někdy říká jedna holčička – „tého kdo nás bude dneska hlídat“. Jak hlídat? Přece vychovávat ne hlídat.

Máš na mysli nějakou formu trestů, kterou bys chtěla zavést, ale nemůž, protože to zákon neumožňuje?

Tak jako možná u těch mobilních telefonů, které jsou jejich vlastnictví, které my jim nemůžeme zabavit, nebo na chvílku dát do té poličky, nebo zamknout na chvílku dokud se nedá všechno do pořádku, tak možná právo mít ten mobil – teď mi ho dej, schováme ho, zamkneme ho, jak se polepíš, můžeme ho zase vytáhnout. Takže asi ten mobil.

Myslíš si, že jsou dostačující odměny a tresty?

Dostačující jsou odměny, ty tresty určitě nejsou dostačující.

Jak to máte s kapesným pro děti, dostanou kapesné i v případě, jestli provedou něco špatného?

Na kapesné má každé dítě nárok jednou za měsíc. Potom opravdu záleží na řediteli, jestli z některých důvodů to kapesné sníží.

Jak bys charakterizovala vztah mezi tebou a dětmi z dětského domova?

Je to určitě vztah založený na přátelství, ale také zase vyžaduje autoritu, ne jenom já si písknu, všechno bude a k tomu tu slušnost, nějak se umět slušně domluvit, všechno si říci, co mezi sebou máme, i to dobré i to špatné.

Jak bys ty sama charakterizovala vztah k dětem?

Tak jak říkám tam ten vztah přátelský taky si myslím často i ochranářský. Snažím se je vést co nejvíce k samostatnosti, ale jak je mám opravdu ráda, tak se někdy stane, že určitou práci vykonám za ně a ony si pak můžou například déle hrát. (smích)

Myslíš si, že děti opravdu vnímají, že zastupujete jejich opravdové rodiče?

Ono to někdy není vůbec poznat, že by to nějak vnímaly, ale nastanou ty chvílky, že to na nich opravdu vidím, že jsou rádi, že se o ně někdo stará, že někdo tam tu funkci zastupuje. Vždy si pak říkám, že má moje práce smysl.

Jak bys hodnotila přístup dětí k běžným domácím povinnostem?

Tak asi běžně, nechce se jim. Ale tak jako vždycky se vyvine to, že jsou to tvoje povinnosti a kolik jich tady doma máš, děcka někde jinde musejí sekat dřevo tak ty tu kuchyň jdeš prostě udělat a hotovo. Když zadám úkol, tak ho musí dítě aspoň z části vždy splnit. Jsou případy, kdy řekne, že to nebude dělat. Tak já po něm poté aspoň chci, aby udělal část své práce, například umyje nádobí, a když poté vidím, že tam nějaké přibylo, domyju ho sama. Zvolím prostě kompromis. Ale aspoň trochu toho udělat musí, mají tady minimum práce. Aby z nich nebyly úplní lenoši.

Jak děti přistupují k úkolům, které zadá vychovatel?

Vždycky při zadání úkolů je důležité nebo teda podle mě jakože jich musím potom namotivovat, co bude po splnění těch úkolů, aby se prostě nakoply a šlo to, aby se nastartovaly. Takže namotivovat k tomu, že co pak jako bude následovat. Třeba rychle napíšeme úkoly a pak můžeme jít na zahradu, ať si užijeme co nejvíce sluníčka.

Jakým způsobem napomáháš dítěti, které se ocitá v nepříznivé sociální situaci (šikana)?

Důležité je získat z dítěte jeho názor, dozvědět se to od něj. Mít nějakou cestičku k němu, důvěru. Je důležitá důvěra navzájem. A pak se snažit podniknout nějaké kroky když se to děje ve škole, tak jako komunikovat i s tou paní učitelkou jestli ta si něčeho všimla, jak to budeme dále řešit a tady v domově mluvit s ostatními dětmi, kterých se to týká, jestli se to děje a my o tom nevíme. Tady se to stává běžně, že třeba někdo nadává, pokřikuje ty „špeku“ a to řešíme hned. Taky tě neoslovuje škaredě, tak se budeme bavit pěkně.

Můžeš z vlastní zkušenosti říct, že se dá s dětmi navázat hlubší kontakt?

Určitě dá. Ano. Myslím si, že s jedním chlapcem mám hlubší vztah, protože je dost empatický, on i u mě pozná, když jsem smutná nebo tak. On mě sleduje, pozná moje pocity akorát mě u něho mrzí, že je ulhaný to je zase druhá stránka. On fakt jako pozná, on je empatický, vycítí, co ten druhý prožívá, dokáže se zastat toho slabšího a všechno, ale je to takový bájný lhář. To je zase jeho mínus. Ale jinak mám pocit, že je tady nejvíc srdcově.

Otázka na autoritu, dá se říct, že sis u dětí vybudovala autoritu?

Já si myslím, že ano. Myslím si, že mě respektují. Momentálně akorát jedna holka je v období puberty a je to s ní trošku složitější, ale když dojde k nějakému konfliktu, tak odejde do pokoje „vyfuní“ a pak už je zase dobře.

Mají děti povědomí, co si mohou dovolit a co pro změnu zase ne (k vychovateli)?

Mají povědomí. Dobře ví, co si můžou dovolit a co si pro změnu dovolit nemůžou. Samozřejmě často porušují to, co by neměly. To se stává, to je běžné.

Vyskytují se u Vás v dětském domově závažné problémy v chování?

Teď momentálně na té mojí skupince ne, a na té druhé skupince ano u jednoho chlapce. Je to v řešení se sociální pracovníci, s celým tím OSPODEM, rodinou takže jak to bude dál, nevím.

Jak můžeš v takových případech zasáhnout, pokud se jedná o výchovný problém (dítě bez respektu k vychovateli, vulgarismy směřované k vychovatelům, drzost)?

Samozřejmě zas mu jen domlouvát, řešit to s tím OSPODEM, rodinou, všichni jsou zapojeni.

Kolik času věnuješ dětem s přípravou na vyučování a jak příprava probíhá?

Někdy je to čtyři hodiny, že opravdu jsou soustavě a to ještě nemáme dobrý pocit z toho. A někdy to může být i pět hodin. Takže čtyři, pět hodin. Většinou, jak je nás na skupince šest, tak si to nějak rozvrhneme. Protože není v mých silách zvládnout pracovat na úkolech se všemi šesti dětmi najednou, většinou si děti rozdělím na dvojice nebo trojice a úkoly si společně rozložíme na stole. Děti, které zrovna nejsou s úkoly na radě, si můžou jít ještě hrát a až na ně řada přijde, tak se s předchozí skupinkou vymění. Potom mi zabere poměrně dlouhý čas i kontrola žákovských knížek, a když je špatný den, tak i čtení poznámek. (smích)